

Dr. Skirmantas BIKELIS

Teisės instituto Baudžiamosios justicijos
tyrimų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius,
Tel. (8 5) 210 16 69,
El. p. *skirmantas@teise.org*

NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS (?) BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE DĖL GYVYBĖS ATĖMIMO IR SUNKAUS SVEIKATOS SUTRIKDYMO

Studijoje siekiama atsakyti į klausimą – kokio dydžio piniginės sumos už neturtinę žalą sunkaus sveikatos sutrikdymo ir gyvybės atėmimo bylose laikytinos teisingomis. Ieškant atsakymo į šį klausimą, teko kritiškai įvertinti tokių sumų paskirtį, jų dydžio nustatymo principus ir iš jų išplaukiančius piniginių sumų dydžių nustatymo kriterijus, specifinius šio dydžio apskaičiavimo metodologinius klausimus. Studijoje apibendrinama pastarųjų metų Lietuvos teismų praktika sveikatos sutrikdymo ir gyvybės atėmimo bylose, remiamasi kitų Europos Sąjungos valstybių teismų praktikos tyrimais. Studijoje pateikiamos metodologinės neturtinės žalos sunkaus sveikatos sutrikdymo ir gyvybės atėmimo bylose apskaičiavimo rekomendacijos ir šių dydžių gairės.

1. ĮVADAS

Kiekvienas asmuo turi teisę į teisingą nusikaltimu patirtos žalos atlyginimą. Tai išplaukia iš Konstitucijos 30 ir 109 straipsnių, juos detalizuojančių Baudžiamojo proceso kodekso 109–118 straipsnių, Civilinio kodekso 6.250, 6.263, 6.283–285 ir kitų straipsnių. Patyrus turtinės žalos, teisingo žalos atlyginimo idėja lyg ir nekelia didesnių neaiškumų. Tačiau neturtinės žalos atveju teisingo atlygio samprata yra gan kebli. Panašūs sunkumai kyla mėginant paskirti teisingą bausmę už nusikaltimą. Nusikaltimas ir bausmė, kaip ir neturtinė žala ir už ją priteistini pinigai yra visiškai skirtingi dalykai, tad ieškoti jų proporcijų yra toks pat sunkus darbas, kaip mėginti liniuote atsiamatuoti benzino. Skiriant bausmę kiek gelbėja įstatymų leidėjas, kuris baudžiamajame įstatyme numato tam tikras sankcijų ribas. Sprendžiant dėl neturtinės žalos įstatyme nėra jokių konkrečių piniginių sumų

orientyrų, jokių atskaitos taškų. Teismams tenka patiems susiorientuoti, kokio lygmens piniginės sumos būtų proporcingos ir teisingos esant tam tikroms bylos aplinkybėms. Kaip rodo teismų praktikos analizė, šis uždavinys teismams yra išties nelengvas ir tai nulemia nepaprastai platų ir sunkiai prognozuojamą priimamų sprendimų diapazoną.

Ne veltui pastaruoju metu neturtinės žalos teisingo atlyginimo problema sulaukė mokslinio bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento dėmesio. 2007 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjai patvirtino Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalgą (toliau – Apžvalga), 2008 m. buvo išleista Mykolo Romerio universitete parengta S. Cirtautienės monografija „Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas“, 2010 m. pasirodė Vilniaus universitete parengta R. Volodko monografija „Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje“. Tačiau net ir disertaciniu lygmeniu išnagrinėjus šią plačią ir sudėtingą temą, lieka ginčytinų ar nepaliestų teorinių ir metodinių klausimų. Taip pat nuolatos išlieka intensyviai besivystančios teismų praktikos empirinių tyrimų poreikis. Juolab kad monografijų autorės tyrė teismų praktiką civilinėse bylose, mėgindamos apimti visas sritis, kuriose iškyla neturtinės žalos klausimai. Šios studijos objektas – piniginių sumų už neturtinę žalą nustatymo klausimai naujausiose baudžiamosiose bylose, kuriose teismams teko spręsti dėl paties didžiausio masto neturtinės žalos, susijusios su sunkiu sveikatos sutrikdymu ar artimųjų netektimi.

Mūsų atlikto tyrimo uždaviniai – kritiškai įvertinti ir aiškiai apibrėžti piniginių sumų už neturtinę žalą teisingo dydžio kriterijus, jų nustatymo principines metodines nuostatas, nustatyti naujausioje teismų praktikoje vyraujančias sumas ir pagal nustatytus kriterijus jas įvertinti.

Tyrimo iškelta hipotezė – teismų praktikoje priteisiamos pinigų sumos sudaro itin platų diapozoną, jos neretai nėra proporcingos nukentėjusiojo patirtų praradimų mastui, ir tai lemia teismų nevienodai suprantamos neturtinės žalos apskaičiavimo principinės taisyklės bei pernelyg sureikšminamos antraeilės svarbos aplinkybės, pvz., kaltininko turtinė padėtis.

Studijos teorinė dalis remiasi minėtuose fundamentaliuose veikaluose, taip pat užsienio mokslininkų atliktose lyginamosiose analizėse iškeltų problemų bei nuomonių, taip pat Konstitucinio Teismo gan gausios jurisprudencijos, tarptautinių rekomendacijų ir principų analize, taip pat surinkta empirine medžiaga. Empirinių tyrimo pagrindą sudaro Lietuvos teismų 2009–2010 m. išnagrinėtos bylos dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 135 straipsnio 1 d., 281 str. 3 ir 4 dalys); 2009–2010 metais išnagrinėtos baudžiamosios bylos dėl nužudymo (BK 129 straipsnio 1 d.); 2009 metais išnagrinėtos bylos dėl neatsargaus gyvybės atėmimo (BK 132 straipsnis, 281 straipsnio

5 ir 6 dalys)¹. Vengdami atsitiktinių, bendros praktikos neatspindinčių teismų sprendimų, analizavome tik mažiausiai dviejose teismų instancijose nagrinėtas bylas.

Studijos struktūrą sudaro 4 pagrindinės dalys: pirmosios trys, sudarančios metodologinį pagrindą teismų praktikoje priteisiamoms sumoms įvertinti, ir ketvirtoji, kurioje pateikiami piniginių sumų už neturtinę žalą dydžių Lietuvos teismų praktikoje apžvalga bei rekomendacijos. Pirmojoje dalyje siekiama apibrėžti piniginių sumų paskirtį, antrąjoje nagrinėjami jų dydžio nustatymo bendrieji metodologiniai klausimai (sumos dydžio išėties taško, sumų dydžių esant ieškovų daugetui ir kt. klausimai), o trečiojoje analizuojami piniginės sumos už neturtinę žalą dydį lemiantys principai ir kriterijai.

Studijos prieduose² pateikiamos analizuotų teismų sprendimų lentelės, kuriose sprendimai sugrupuoti pagal esmines bylų aplinkybes, kas leidžia matyti priteistų sumų esant analogiškomis aplinkybėms įvairovę. Lentelėse taip pat pateikti teismų motyvai priteisiant didesnes ar mažesnes pinigines sumas.

Manau, tikslinga paaiškinti kiek specifinį sąvokų vartojimą šioje studijoje. Sąvokomis neretai užkoduojama tam tikra autoriaus pozicija ir ši problema yra itin akivaizdi kalbant apie neturtinę žalą. Priteisiamų piniginių sumų už neturtinę žalą paskirtis yra suprantama įvairiai (atlyginimas už žalą, kompensacija, baismė ir pan.), atitinkamai ir šie pinigai vadinami skirtingai – atlyginimu, kompensacija ir pan. Iš dalies objektyvumo dėlei, iš dalies dėl to, kad nepritariu tradiciniam pinigų už neturtinę žalą paskirties supratimui, studijoje vartoju ne tradicinius terminus „atlyginimas“ ar „kompensacija“ už neturtinę žalą, o neutralius – pinigai, piniginės sumos už neturtinę žalą arba tiesiog neturtinė žala.³

Dėkoju Žilvinui Juškai, Mantui Liesiui ir Dariui Šneideriui už pagalbą renkant medžiagą šiai studijai, taip pat E. Bieliūnui, V. Piesliakui ir P. Ragauskui už pastabas ir pasiūlymus, paskatinusius permąstyti nemažai klausimų rengiant galutinį studijos tekstą.

2. PINIGINIŲ SUMŲ, PRITEISIAMŲ UŽ NETURTINĘ ŽALĄ, PASKIRTIS

Piniginių sumų, priteisiamų už patirtą neturtinę žalą, dydžių, taip pat šių dydžių nustatymo kriterijų tinkamumo ar netinkamumo matu, taigi ir vienu mūsų tyrimo išėties

¹ Teismų sprendimai gauti naudojantis duomenų bazėmis LITEKO ir INFOLEX.

² Priedai publikuojami elektroniniu pavidalu Teisės instituto interneto svetainėje, žr.: <www.teise.org/Publikacijos/Teisesproblemos/>.

³ Vartojant terminą „neturtinė žala“ remiamasi įstatyme įtvirtinta jos sąvoka – pinigais įvertintas asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita (CK 6.250 str. 1 d.).

taškų laikytina šių sumų paskirtis. Sprendžiant, kokio dydžio pinigų suma turėtų būti priteista ir kas turėtų lemti jos dydį, visų pirma reikia suvokti, ką priteisiama pinigine suma norima pasiekti. Įstatymuose, teisminėje jurisprudencijoje ir Lietuvos bei užsienio valstybių doktrinoje galima rasti nemažai skirtingų siūlymų, kas laikytina prioritetine piniginių sumų už neturtinę žalą paskirtimi: žalos atlyginimas, žalos kompensavimas, nukentėjusiojo emocinė satisfakcija, deliktų prevencija, kaltininko nubaudimas ar nukentėjusiojo pažeistų teisių pripažinimo ir pagarbos jo orumui išraiška.

Civilinio kodekso 6.263 straipsnio antroje dalyje yra numatyta, kad visiško *žalos atlyginimo* principas taikytinas tiek padarius turtinę, tiek neturtinę žalą (kai pareigą ją atlyginti numato įstatymas). Ko gero, stengdamasis labai nenukrypti nuo įstatyme įtvirtinto teiginio, Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad „materiali (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu“, kartu pažymėdamas, kad neturtinė žala pasižymi tam tikrais ypatumais, kurie (to šis Teismas nepasakė, bet tai logiškai išplaukia iš Teismo argumentacijos) faktiškai daro visiško žalos atlyginimo principo taikymą neįmanomą.⁴ Visiško žalos atlyginimo principas suprantamas kaip žalą padariusio ar už ją atsakingo asmens pareiga sukurti sąlygas, kiek tai įmanoma pinigais ar kitokiomis materialinėmis vertybėmis, prilygstančiomis toms, kurias nukentėjęs asmuo būtų turėjęs, jei nebūtų buvus padaryta žala.⁵ Turtinės žalos padarymo atveju taikyti visiško žalos atlyginimo principą dažniausiai yra realu, nes pinigais yra nesunku atkurti materialines vertybes ar negautas pajamas. Užtat neturtinės žalos padarymo atveju kalbėti apie sąlygų, buvusių iki padarant žalą, atkūrimą daugeliu atvejų nėra logiška. Jei asmuo patyrė skausmą ar patiria laisvės ir kitokius suvaržymus bei frustraciją dėl to, kad sutrikdžius sveikatą visam gyvenimui tapo neįgalus, jei asmuo, atėmus jo artimam asmeniui gyvybę, patyrė didelius išgyvenimus, neteko galimybės su tuo asmeniu palaikyti šiltų santykių ir pan., suprantama, iki žalos padarymo buvusios situacijos atkurti materialinėmis priemonėmis yra neįmanoma.⁶ Tai pripažino ir Konstitucinis

⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“ // *Valstybės žinios*, 2006-08-24, Nr. 90-3529, atitaisyimas – 2006-12-16, Nr.137.

⁵ Pvz., žr. Europos civilinių pažeidimų principų 10:101 str. (Principles of European tort law: text and commentary // European Group on Tort Law ; European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2005), Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Ats. red. *Mikelėnas V.* Vilnius: Justitia, 2003, p. 367.

⁶ Taip teigiama ir: *Volodko R.* Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 176; Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. 2003, p. 367; *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 69; *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.* Compensation for personal injury in English, German and Italian law: a comparative outline. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 46.

Teismas, nurodydamas, kad „moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (*inter alia*, jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant, *inter alia*, materialią (pirmiausia pinigine) kompensaciją už tą moralinę žalą“.⁷

Remdamiesi minėtais argumentais, kai kurie užsienio mokslininkai siūlo neturtinės žalos padarymo atveju kelti ne visišką, o „tinkamą“ ar „sąžiningą“ (angl. *fair*, vok. *billig*) atlyginimo ar kompensacijos tikslą.⁸ Tokia už neturtinę žalą priteisiamos piniginės sumos paskirtis tiesiogiai įtvirtinta ir Vokietijos civilinio kodekso 253 paragrafo „Neturtinė žala“ 2 dalyje.⁹ Pinigų kaip kompensacijos už neturtinę žalą idėja bene labiausiai paplitusi ir tiesiogiai kildinama iš civilinės atsakomybės kompensacinės paskirties – priteisti pinigai turi ne sugrąžinti nukentėjusįjį į iki pažeidimo buvusią padėtį (tai paprastai yra neįmanoma), o kažkiek *kompensuoti* patirtus išgyvenimus suteikiant nukentėjusiajam galimybę įsigyti alternatyvų komfortą suteikiančių galimybių ir taip sumažinti patirtą skausmą, liūdesį, kitas kančias bei sudaryti sąlygas sugrąžinti į daugiau mažiau visavertį socialinį gyvenimą, jei tik tai įmanoma.¹⁰ Dauge lyje bylų toks požiūris laikytinas pagrįstu, bet ne visose. Pavyzdžiui, kompensacinė priteistų piniginių sumų paskirtis kelia abejonių tuomet, kai žalą patyręs asmuo yra turtingas ir jam visiškai nereikia atsakovo pagalbos tam, kad jis susikurtų tam tikrą komfortą, turėtų sąlygas grįžti į socialinį gyvenimą.¹¹ Įsivaizduokime, kad nepasiturintis kaltininkas sumoka teismo priteistus 30 000 Lt milijonieriui neva tam, kad šis galėtų susikurti tam tikrą komfortą (kurio sąlygomis jis ir taip gyvena). Tai skamba išties ne visai logiškai. Žvelgiant į pinigines sumas už neturtinę žalą kaip į kompensaciją, lieka neaiški jų paskirtis (ir priteistinas dydis) ir tais atvejais, kai asmuo dėl sunkios negalios negali panaudoti pinigų savam komfortui sukurti.

Lietuvos Apeliacinis teismas nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl sunkaus D. P. sveikatos

⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas.

⁸ *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 60, 62.

⁹ Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas, Bürgerliches Gesetzbuch. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/BGB/253.html>>.

¹⁰ Žr. *Cirbautienė S.*, 2008, p. 66.

¹¹ *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 62. Pasak *N. Jansen ir L. Rademacher*, šis argumentas netgi paskatino Vokietijos Aukščiausiąjį Teismą 1955 m. birželio 6 d. sprendime (BGHZ 18, 149, 157, 159) naujai suformuluoti neturtinės žalos paskirtį: *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, with contributions by *Askeland B. et al.* Punitive damages: common law and civil law perspectives // *European Centre of Tort and Insurance Law*. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2009, p. 79.

sutrikdymo. Šioje byloje Teismas konstatavo, kad „nukentėjusysis D. P. nuo pat sužalojimo momento yra be sąmonės, komos būklėje, visiškai nereaguoja į aplinką, nuo sužalojimo dienos iki dabar nėra jokio D. P. būklės pagerėjimo, D. P. yra pasmerktas vegetavimui, negyvena pilnaverčio gyvenimo ir pagal gydytojų prognozes jis niekada nepabus iš komos būklės. (...) Esant tokioms aplinkybėms, nekyla abejonių dėl to, kad nukentėjusiojo motina L. P., kuri rūpinasi savo neįgalium, komos būklėje esančiu, sūnumi, dėl tokios situacijos patiria didelę moralinę žalą bei išskirtines kančias, todėl yra teisinis pagrindas teigti, jog L. P. turi teisę į kompensaciją. (...) Tačiau šiuo atveju svarbu ir tai, kad D. P. gyvybė neatimta, jo paties vardu yra pareikštas savarankiškas civilinis ieškinys byloje, kurį išnagrinėjęs, jam bus atitinkamai priteistas materialinis atlygis už patiriamas kančias.“¹²

Kaip matome, negrižtamos vegetatyvinės būklės nukentėjusiojo teisė į piniginę sumą už neturtinę žalą Lietuvos teismų praktikoje (kaip ir bus parodyta vėliau – ir užsienio teismų) yra pripažįstama. Tik kalbėti apie esant komos būklės patiriamas (ir dėl to kompensuotinas) kančias kažin ar yra pagrindo. Suprantama, būtų dar mažiau pagrindo susiklosčius tokiai situacijai kalbėti apie nukentėjusiojo galimybes už priteistą sumą įgyti alternatyvų komfortą, kuris kompensuotų patirtas kančias iki patenkant į komos būklę, taip pat asmenybės bei gyvenimo perspektyvų praradimą. Ar tokiems žmonėms nepriklausytų pinigų už sveikatos sutrikdymą, ar jiems būtų galima priteisti visiškai mažas simbolines sumas? Toks pat klausimas kyla ir dėl kitų itin sunkių sveikatos sutrikdymą patyrusių asmenų – tapusių visiškai nedarbingais, negalinčiais kalbėti, judėti be kitų pagalbos ir pan. Antai Raseinių rajono teismas bei apeliacinė instancija bylą nagrinėjęs Šiaulių apygardos teismas nukentėjusiajam, kuris dėl patirto smurto „neteko 100 procentų darbingumo ir tapo visiškai neįgalus, jo savijauta negerėja, jis pats savarankiškai negali pajudėti ir savęs apsitarnauti, be to, nesugeba nei normaliai kalbėti, nei išreikšti savo minčių ir yra praktiškai visai praradęs atmintį“, priteisė vos 12 000 Lt už patirtą neturtinę žalą.¹³ Vadovaujantis kompensacine pinigų už neturtinę žalą paskirtimi būtų galima manyti, kad taip stipriai nukentėjusiam asmeniui kažin ar įmanoma sukurti didelį komfortą, tad gal net ir tokia palyginti nedidelė suma jam iš esmės nėra labai reikalinga?¹⁴ Tačiau ar toks

¹² Lietuvos apeliacinio teismo byla Nr. 1A-136/2010.

¹³ Raseinių rajono apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-74-0551-2007, peržiūrėtas ir paliktas galioti Šiaulių apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-44-300/2008.

¹⁴ Vokietijos apeliacinis teismas, remdamasis tuo, kad nukentėjusioji tapo tiek fiziškai, tiek psichiškai visiškai neįgali, sumažino Žemės teismo priteistą išmoką, nes „piniginė išmoka negalėtų būti panaudota pagal savo paskirtį“. Federacinis Aukščiausiasis Teismas panaikino Apeliacinio teismo sprendimą, nurodydamas, kad nukentėjusiojo asmenybės praradimas negali būti pagrindu mažinti priteistą išmoką už sveikatos sutrikdymą, kitaip tai pažeistų asmens konstitucinę teisę į žmogiškąjį orumą, į asmenybės tobulėjimą (Vokietijos Federacijos Konstitucijos 1, 2 str.) (1992 m. spalio 13 d. sprendimas, BGHZ 120, 1). Teismų sprendimai cit. pgl. *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 72–73.

požiūris nėra įžeidus aukos atžvilgiu, ar tokia pinigų suma būtų parodyta pagarba nukentėjusiajam, nekalbant apie jos proporcingumą patirtiems praradimams? Be abejo, toks požiūris žemintų kiekvieną nukentėjusįjį, pažeistų jo konstitucinę teisę į žmogiškąjį orumą.

Neretai teigiama, kad piniginės sumos nukentėjusiajam suteikia ne tik kompensaciją, bet ir moralinę *satisfakciją*.¹⁵ Aptariamame kontekste „satisfakcijos“ terminas yra nevienprasmiskas. Vokietijos teisėje satisfakcinė pinigų už neturtinę žalą funkcija suprantama kaip priemonė ne tik „užglaistyti“ patirtus praradimus, bet ir suteikti nukentėjusiajam šiek tiek naudos, *papildomo* pasitenkinimo, į kurį jis neva įgauna teisę patyręs ne tik faktinę žalą, bet ir dėl šiurkštaus įsibrovimo į jo teisėtai lūkesčiais grįstą gyvenimo ritmą (anglų teisėje tai atitiktų padidintų sumų (angl. *aggravated damages*) sąvoka).¹⁶ Tačiau tokia satisfakcijos samprata nepaaiškina priteistų pinigų paskirties jau minėtais atvejais (asmeniui negalint patirti pasitenkinimo dėl psichikos sutrikimo ar dėl to, kad išmoka yra nereikšmingo dydžio, palyginti su jo valdomu turtu), kai nepasiteisina ir kompensacijos idėja.¹⁷

Satisfakcija gali asocijuotis ir su žalą patyrusio asmens keršto jausmo patenkinimu. Turtinis kaltininko apsunkinimas gali suteikti nukentėjusiajam pasitenkinimo, tačiau toks pinigų už neturtinę žalą tikslas civilinėje teisėje iš principo prieštarautų privačių asmenų lygybės principui, pagal kurį baudimo (o kerštas yra ne kas kita kaip baudimas) subjektu gali būti tik tam įgaliotas asmuo (institucija).

Tačiau esama nuomonių, kad pinigų už neturtinę žalą paskirtis gali būti siejama su baudimu, kad ji labiau orientuota ne pagerinti nukentėjusiojo būseną, o padaryti poveikį už žalą atsakingam asmeniui. Akcentuojamas prevencinis baudinis priteisiamų piniginių sumų pobūdis.¹⁸ Iš dalies toks jų pobūdis aiškinamas jau minėtais argumentais – remiantis padarytos neturtinės žalos apskaičiavimo ir atlyginimo (kompensavimo) negalimumu („jei padarytos žalos atlyginti neįmanoma, reikia bent nubausti kaltininką“). Šio požiūrio šalininkai kelia tikslą piniginėmis sumomis ne tik įvertinti kilusius padarinius, bet ir kaltininko elgesį ar net jo asmenybę, taip pat

¹⁵ Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga // Teismų praktika, 2008. Nr. 29.

¹⁶ Apie satisfakcijos funkciją Vokietijos teisėje žr. *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, 2009, p. 79–80.

¹⁷ Apskritai nuo minėto Vokietijos Aukščiausiojo Teismo 1955 m. sprendimo plėtojama „satisfakcijos“ teorija doktrinoje laikoma gan miglota ir kai kurie autoriai joje išvelgia kaltininko baudimo elementų. Plačiau *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, 2009, p. 79–80.

¹⁸ Plačiau apie šias nuomones žr. *Cirtautienė S.*, 2008, p. 60–65, *Volodko R.*, 2010, p. 70–73; prevencinė išmokos paskirtis nurodoma ir Europos civilinių pažeidimų principų 10:101 straipsnyje.

vykdyti deliktų prevenciją.¹⁹ Remiantis šiuo požiūriu, reikšmingomis aplinkybėmis nustatant pinigų sumos dydį laikoma atsakingo asmens kaltės forma, jo motyvai (pvz., turtinės naudos siekis), elgesys po pažeidimo padarymo (atgaila, savanoriškas tam tikros sumos sumokėjimas nukentėjusiajam) arba prieš jį (pažeidimo pakartotinumai, ankstesnis kitoks neteisėtas ar net asocialus elgesys (pvz., girtavimas), ir šiais pagrindais gali būti priteisiama kur kas didesnės (ar mažesnės) sumos nei įprasta analogiškos žalos padarymo bylose. Toks požiūris, nors ilgą laiką paplitęs, laikytinas prieštaraujančiu civilinės teisės kaip subjektų lygybe besiremiančios ir jos siekiančios, taip pat moralinių socialinių vertinimų, taigi, ir baudinių elementų vengiančios teisės šakos sampratai. Baudinių elementų civilinėje teisėje kritikai pažymi, kad asmuo gali būti baudžiamas tik laikantis principo, kad nėra bausmės be (baudžiamojo) įstatymo, laikantis visų baudžiamojo proceso garantijų ir standartų (pabrėžiant skirtumus tarp baudžiamojo ir civilinio procesų dėl kitaip paskirstytos įrodinėjimo naštos, skirtingo aukščio įrodytinumo „kartelės“, kitokio bylinėjimosi išlaidų paskirstymo ir baudžiamajame procese taikomo *in dubio pro reo* principo), taip pat atkreipiant dėmesį į dvigubo baudimo pavojų baudinius nuostolius priteisiant baudžiamojoje byloje, kurioje kaltininkas kartu nuteisiamas ir kriminaline bausme.²⁰ Galiausiai už neturtinę žalą priteistiems pinigams priskiriant prevencinę baudinę (t. y. visuomeninę) funkciją, nėra aišku, kodėl šioji bauda priteisiama ieškovui, o ne valstybei, kuri būtų teisėtoji visuomenės atstovė.²¹ Baudinių elementų nesuderinamumą su civilinės teisės paskirtimi pabrėžia ir S. Cirtautienė.²² Lietuvos teismai, spręsdami dėl neturtinės žalos priteisimo, kartais laiko reikšmingomis minėtas aplinkybes (ankstesnius pažeidimus, atgailą ir pan.), kurios tegali būti reikšmingos nubaudžiant asmenį, bet ne sprendžiant dėl neturtinės žalos.²³ Jas reikšmingomis laiko ir kai kurie

¹⁹ Išmoka už žalą šiuo atveju laikoma vadinamaisiais baudiniais nuostoliais (ang. *punitive damages*), kurie yra pripažįstami anglosaksų deliktų teisėje (angl. *tort law*). Teigiama, kad išmokos prevencinio poveikio poreikis atsiranda tuomet, kai pažeidimo išaiškinimo tikimybė yra mažesnė nei 100 proc., kai pažeidėjas gauna iš pažeidimo naudos, žalos atlyginimo mechanizmas tinkamai neveikia ir reikia paskatinti kaltininką savanoriškai atlyginti žalą. Plačiau apie tai: *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, 2009, p. 323. Tačiau kaip bus paaiškinta toliau, baudinis prevencinis išmokos pobūdis (bent kontinentinės teisės sistemos atstovų akimis) prieštarauja jos civilinei teisinei prigimčiai.

²⁰ Žr. *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, 2009, p. 76, 279, 296–307.

²¹ Ten pat.

²² *Cirtautienė S.*, 2008, p. 64, 65.

²³ Pvz., Vilniaus apygardos teismas dvigubai padidino išmoką už sūnaus žūtį per eismo įvykį, savo sprendimą iš dalies motyvuodamas tuo, kad kaltininkas buvo jau 7 kartus baustas administracine tvarka už Kelių eismo taisyklių pažeidimus (bylos Nr. 1A-244/2010). Panevėžio apylinkės ir apygardos teismai kaip pagrindą mažinti išmoką už žūtį per eismo įvykį nurodė tai, kad kaltinamasis savo veiką vertina neigiamai, nuoširdžiai gailisi, kaltę pripažįsta, baudžiamosios atsakomybės nevengia, charakterizuojamas

mokslininkai (R. Volodko), nors tai, mano manymu, prieštarauja jų deklaruojamam nusistatymui prieš baudinę piniginių sumų už neturtinę žalą paskirtį.²⁴

Kai kurių mokslininkų pozicijos nenuoseklumas galbūt kyla iš kito prieštaravimo – neigiant pinigų už neturtinę žalą baudinį pobūdį, kartu pripažįstama jų prevencinė paskirtis.²⁵ Mūsų manymu, prevencinė priteisiamų pinigų paskirtis reiškia tai, kad, apskaičiuojant jų sumą, dėmesys sutelkiamas ne į padarytą žalą ir vertinimą, kokia pinigų suma būtų adekvati jai, o į tai, kokia suma galėtų padaryti poveikį kaltininkui ir visuomenei. Pinigų sumos koregavimas (didinimas), siekiant didesnio poveikio kaltininkui ir visuomenei, laikytinas ne kuo kitu, o baudinio pobūdžio priemone. Taigi, laikausi požiūrio, kuriam pritaria ir kai kurie užsienio mokslininkai (*Helmutas Koziolas* ir kt.),²⁶ kad esminio skirtumo tarp prevencinės ir baudinės funkcijų nėra ir jos abi svetimos civilinei teisei.

Žinoma, negincytina, kad realus pinigų už patirtą neturtinę žalą priteisimas savaime atlieka prevencinę funkciją. Tačiau pažeidimų prevencija negali būti orientyras sprendžiant dėl pinigų sumos dydžio (ir pagrindas ją didinti). Tai tik antrinė, netiesioginė pinigų už neturtinę žalą funkcija.²⁷ Literatūroje ir teismų praktikoje neretai pasisakoma už ribotos apimties išimtis – garbės ir orumo, teisės į privatų gyvenimą pažeidimo bylose, kada pinigai galėtų būti priteisiami visų pirma vadovaujantis prevencine jų paskirtimi, įvertinant jų prevencinį poveikį. Bet pripažįstant tokias išimtis, kartu reikia išdrįsti pripažinti, kad tokiu atveju į civilinę teisę yra įsileidžiami prevenciniai baudiniai elementai.²⁸

Bene universaliausia ir pagrįščiausia laikytina nuomonė, kad priteisiant pinigų sumas už neturtinės žalos padarymą yra: 1) pripažįstamas nukentėjusiojo tam tikros vertybės pažeidimo neteisėtumo faktas; 2) išreiškiama pagarba nukentėjusiajam, jo orumui; 3) jam išreiškiamas (moralinis) palaikymas (ang. *solace*).²⁹ Manytina, visiškai

išimtinai teigiamai (Panevėžio miesto apylinkės teismo byla Nr. 1-769-591/2008 ir Panevėžio apygardos teismo byla Nr. 1A-124-350/2009).

²⁴ *Volodko R.*, 2010, p. 72, 75–77,

²⁵ *Volodko R.*, 2010, ten pat, *Cirtautienė S.*, 2008, p. 72–74, Europos deliktų principų 10:101 straipsnis.

²⁶ *Koziol H., Wilcox V. (ed.)*, 2009, p. 290, taip pat žr. 39 išnašą, p. 81.

²⁷ *Ibid.*, p. 291.

²⁸ Vokietijoje yra laikoma tinkama teismų praktika, kai garbės ir orumo bylose motyvuojant prevencine išmokos paskirtimi yra priteisiamos didesnės sumos nei bylose dėl sveikatos sutrikdymo (žr. *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 64–65). Tai yra, mano manymu, akivaizdus koncepcinis nenuoseklumas, turint galvoje tai, kad Vokietijos civilinėje teisėje nepripažįstama prevencinė baudinė išmokos už neturtinę žalą paskirtis.

²⁹ Žr. *Principles of European tort law: text and commentary // European Group on Tort Law; European*

pagrįstai amerikiečių mokslininkas A. J. Sebokas akcentuoja, kad asmens teisių pažeidimas ne tik sukelia tam tikrą tiesioginę žalą, bet ir savaime yra tam tikras asmens įžeidimas, nes pažeidimu parodoma nepagarba asmens teisėtiems lūkesčiams, kad jo teisės būtų gerbiamos ir nepažeidžiamos.³⁰ Tad priteisiami pinigai už neturtinę žalą visų pirma reikalingi asmens pažeistam orumui (plačiaja prasme) apginti. Tai yra minimalistinis požiūris, siaurai (ir tiksliai) apibrėžiantis priteisiamų piniginių sumų tikslą. Jis padeda išvengti prieštaravimų, su kuriais susiduriama, kai neturtinės žalos tikslas apibrėžiamas kiek per plačiai. Priteisiamas sumas suprantant kaip teisingumo ir pagarbos nukentėjusiajam išraiškos aktą, tampa nesvarbu, ar nukentėjusysis faktiškai jaučia ir suvokia padaryto delikto padarinius, ar jis turi galimybę pasinaudoti priteistų pinigų teikiamomis galimybėmis susikurti tam tikrą alternatyvų komfortą. Taip pat nėra prasmės mėginti įkainoti patirtą žalą. Nustatomas ne žalos dydis, o vadinamieji bendrieji nuostoliai, kurių dydis neįrodinėjamas (jų dydžio įrodyti neįmanoma, juolab kad jų dydis yra neišvengiamai sąlyginis, sutartinis³¹), jis nustatomas remiantis nustatytais kriterijais ir teismų praktikoje nusistovėjusiais piniginių sumų dydžiais, priteisiamais analogiškose bylose analogiškais aplinkybėmis.

3. PINIGINIŲ SUMŲ UŽ NETURTINĘ ŽALĄ DYDŽIO NUSTATYMO BENDRIEJI METODOLOGINIAI KLAUSIMAI

3.1. Piniginės sumos už neturtinę žalą apskaičiavimo išeities taškas

Žmogaus orumas kaip vertybė yra neatsiejama nuo asmenų lygybės principo. Orumas yra negraduojama vertybė, šiuo aspektu visi žmonės yra lygūs. Atitinkamai už neturtinę žalą priteisiamos sumos, kaip pagarbos žmogaus orumui išraiška, turi būti objektyvaus pobūdžio, vienodos esant vienodoms pažeidimo aplinkybėms ir iš esmės nepriklausyti nuo subjektyvaus nukentėjusiojo asmeninio vertinimo, kuris galėtų būti tik neesminę reikšmę turinčiu piniginių sumų dydžio nustatymo kriterijumi.³² Byloje

Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2005, p. 172. Iš esmės šiuo atveju būtų galima kalbėti apie nukentėjusiojo satisfakciją. Bet dėl jau aptarto šio termino daugiaprasmiškumo jo sąmoningai vengiu.

³⁰ Žr. Koziol H., Wilcox V. (ed.), 2009, p. 280.

³¹ Principles of European tort law: text and commentary, 2005, p. 173.

³² Atskirti objektyvias aplinkybes nuo subjektyvių vertinimų nėra paprasta. Problema gali kilti tuomet, kai nukentėjusysis laikosi *specifinių kultūrinių nuostatų*, dėl kurių tam tikrus poelgius jis vertina kaip labiau žeminančius, nei juos vertintų kiti asmenys. Problemiškas atvejis yra ir tuomet, kai asmuo yra *psichologiškai itin jautrus* (jis gali toks būti nuolatos arba tik konkrečiu momentu dėl susiklosčiusių nepalankių

nustačius analogiškus priteistinos pinigų sumos dydžiui reikšmingus kriterijus, šis dydis skirtingiems asmenims turėtų būti toks pats.³³

Su šia nuostata nedera tokia teismų praktika, kai itin sureikšminama ieškovo prašoma pinigų suma. Sureikšminimas pasireiškia tuo, kad ši suma laikoma išeities tašku vertinant reikšmingas bylos aplinkybes ir sprendžiant dėl galutinio priteistinos sumos dydžio. Tokia metodologinė teismų pozicija civilinės teisės doktrinoje kritikuojama, ir, manytina, visiškai pagrįstai. Kaip rašo R. Volodko, „tenka apgailestauti, kad tik nedaugelyje bylų laikomasi, manytina, teisingesnės ir logiškesnės nuomonės, jog įstatyme įtvirtinta galimybė mažinti neturtinės žalos kompensacijos dydį atsižvelgiant į nukentėjusiojo kaltę (kaip ir į žalą padariusio asmens turtinę padėtį) yra skirta apskritai neturtinės žalos dydžio įvertinimui visų aplinkybių kontekste, o ne lyginant su pareikštu ieškiniu“.³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija taip yra pabrėžusi nukentėjusiojo nurodomos ieškinio sumos subjektyvumą ir nurodžiusi, kad tai neturėtų būti išeities pozicija vertinant už neturtinę žalą priteistiną sumą: „asmens reakcija į jo neturtinių vertybių pažeidimą gali būti adekvati ir neadekvati, tačiau neturtine žala laikomi nukentėjusiojo jausmai, vidiniai išgyvenimai, sukrėtimai ir kančios, visada individualūs, todėl, remdamasis tokiais vidiniais išgyvenimais, nulemtais individualios reakcijos į to paties pobūdžio ir sunkumo veiksmus, kuriais pažeidžiamas didesnę ar mažesnę vertę asmeniui turintis gėris, nukentėjusysis subjektyviai įvertina ir nurodo jam padarytos neturtinės žalos dydį. Dėl to kompensacijos, reikalaujamos neturtinei žalai atlyginti, dydžio nustatymas reiškia, kad, remiantis įstatyme bei teismų praktikoje suformuluotais ir priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, teismo pripažintais kitais neturtinės žalos atlyginimo dydį pagrindžiančiais kriterijais, sprendžiamas kompensacijos už patirtą neturtinę žalą dydžio nustatymo, o ne svarstomas nukentėjusio asmens reikalaujamo šios kompensacijos dydžio sumažinimo klausimas.“³⁵

Pagrindinis tokio už neturtinę žalą priteistinos sumos apskaičiavimo metodo, kai išeities tašku pasirenkama ieškinio suma, trūkumas yra tas, kad tokiu atveju

aplinkybių). Iš pirmo žvilgsnio šios aplinkybės atrodytų objektyviomis, tačiau šiam klausimui derėtų skirti platesnę analizę, kurios neleidžia atlikti šios studijos apimtis. Toliau tekste analizuojamos situacijos, kai nukentėjusieji reikalauja skirtingų dydžių piniginių sumų nesant net ir tokių nevienareikšmiškai vertintinų aplinkybių.

³³ Paminėtina Europos civilinių pažeidimų principų 10:301 straipsnio (3) dalis, kuri teigia, kad nustatant išmokos už neturtinę žalą, patirtą dėl sveikatos sutrikdymo ar mirties, dydį, įskaitant atvejus, kai išmoka skaičiuojama nukentėjusiojo artimiesiems, už objektyviai vienodus praradimus turėtų būti priteisiamos vienodos sumos.

³⁴ Volodko R., 2010, p. 218.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-119/2009.

priteistinos sumos dydį labiau lemia (subjektyvus) pateikto ieškinio dydis, o ne byloje nustatytos priteistinos sumos dydžiui reikšmingos aplinkybės. Tai akivaizdžiai prieštarauja teisingumo principui, taisyklei, kad analogiškose bylose sprendimai negali iš esmės skirtis. Nustatę „pagrindus mažinti“ pinigų už patirtą neturtinę žalą sumą, teismai kartais mažina ieškinyje prašomą sumą neatkreipdami dėmesio į tai, kad prašoma suma galbūt yra mažesnė nei suma, kuri būtų santykinai proporcinga ieškovo praradimams ir kurią būtų teisinga jam priteisti.

Pavyzdžiui, vienoje byloje motinos 300 000 Lt ieškinys dėl neturtinės žalos, patirtos per eismo įvykį žuvus sūnui, teismui motyvuojant žuvusiojo dideliu neatsargumu ir kitomis aplinkybėmis, buvo sumažintas iki 100 000 Lt,³⁶ o kitoje byloje sūnaus ir dukters (t. y. taip pat žuvusiajam itin artimiems žmonėms) 20 000 Lt ieškinį dėl žalos, patirtos per eismo įvykį žuvus tėvui, teismas „patenkino iš dalies“ ir priteisė po 10 000 Lt, nors ir konstatavo, kad „neturtinė žala [vaikams] pasireiškė dideliu nerviniu šoku dėl tėvo mirties, kamuojančia depresija bei ryšio su tėvu praradimu, kurio atkurti nebeįmanoma“.³⁷ Dar vienas lyginamasis pavyzdys, kai matyti daugiau priteistos sumos sąsają su ieškinio suma, o ne bendru pažeistos vertybės ir bylos aplinkybių visumos vertinimu, pasitaikė bylose dėl neturtinės žalos dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo. Abiejose bylose nukentėjusysis patyrė analogiškai sunkų sveikatos sutrikdymą – jis tapo 90 proc. nedarbingas ir nebegali savimi pasirūpinti be kitų žmonių pagalbos. Vienoje byloje buvo pateiktas 500 000 Lt ieškinys, kuris buvo sumažintas iki 100 000 Lt.³⁸ Kitoje 75 000 Lt ieškinys buvo sumažintas iki 50 000 Lt.³⁹ Kaip rodo teismų motyvai, šiose bylose nebuvo aplinkybių, kurios leistų jas neturtinės žalos požiūriu laikyti skirtingomis ir pateisintų iš esmės skirtingus priteistos sumos dydžius. Antai 50 000 Lt priteisęs teismas nurodė tik tiek, kad „Neturtinės žalos įvertinti pinigais neįmanoma. Tai tik piniginė satisfakcija, kuria siekiama kuo maksimaliau kompensuoti nukentėjusiam asmeniui atsiradusias neigiamas pasekmes. Teismas taip pat atsižvelgia, kad kaltinamasis nusikaltimą padarė tyčia, dirba pagal verslo liudijimą, todėl vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais iš kaltinamojo neturtinės žalos atlyginimui priteisia 50 000 Lt.“ Susidaro įspūdis, kad šioje byloje pasireiškė teismo inercija svarstyti ir koreguoti ieškinyje nurodytą sumą, užuot nusprendus dėl tinkamiausios pinigų sumos atsižvelgiant į pažeistą vertybę bei kitus reikšmingus kriterijus.

³⁶ Vilniaus apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1A-184/09.

³⁷ Šalčininkų rajono teismo nuosprendis byloje Nr. 1-13-604/2009.

³⁸ Vilniaus rajono teismo nuosprendis byloje Nr. 1-91-137/2009.

³⁹ Rokiškio rajono teismo nuosprendis byloje Nr. 1-52-128/2009. Nukentėjusysis apeliacinio skundo nepadavė, apeliacinės instancijos teisme priteistinos sumos didinimo klausimas nebuvo sprendžiamas.

Teismų sprendimų, jų motyvacijos analizė parodė, kad dažna teismų motyvacijos kryptis yra paaiškinimas, kodėl ieškinyje nurodyta suma yra per didelė (nurodant ir sunkią kaltininko turčinę padėtį, ir neatsargų pažeidimo pobūdį, ir protingumo, sąžiningumo bei teisingumo principus), o teismo parinktos mokėtinos sumos pagrindimo neretai pasigendama. Tai laikytina viena pagrindinių labai nevienodos teismų praktikos priteisiant neturtinę žalą priežasčių.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismai priteistiną sumą susieja net ne su ieškinyje nurodyta suma, o su ankstesniuose teismo dokumentuose užfiksuotais nukentėjusiojo reikalavimais. Pavyzdžiui, Panevėžio apylinkės teismo nuosprendžiu buvo priteista 5 000 Lt už neturtinę žalą dėl gyvybės atėmimo motinai (ieškinio suma buvo 50 000 Lt), be kitų aplinkybių, nurodant, kad byloje yra duomenų, jog „[ieškovė] ikiteisminio tyrimo metu negalėjo apsispręsti dėl neturtinės žalos dydžio vis didindama neturtinės žalos sumą. [...] Aiškindama priežastis, dėl ko negalėjo apsispręsti, nukentėjusioji A. A. parodė, kad kaltinamoji nedavė jos pačios siūlytų 5 000 Lt, kuriuos gavusi būtų kaltinamajai atleidusi.“⁴⁰ Kitoje byloje Panevėžio apygardos teismas, spręsdamas dėl neturtinės žalos, patirtos dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo, dydžio, nurodė, kad „teisėjų kolegijos nuomone, reikšminga aplinkybė sprendžiant neturtinės žalos dydžio klausimą, yra ieškovės 2007-01-23 pareiškimas, kuriame ji nurodo, jog neturtinę žalą vertina 20 000 Lt (51, t-1) [teisme nagrinėjamo ieškinio suma buvo beveik 150 000 Lt]. Apeliantė nenurodė motyvų, dėl kokių priežasčių jai padarytos neturtinės žalos dydis nuo 20 000 Lt padidėjo iki 150 000 Lt“, ir paliko nepakeistą pirmos instancijos teismo sprendimą priteisti 15 000 Lt.⁴¹ Netgi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija, pakeisdama pirmosios instancijos teismo priteistą sumą tėvams už sūnaus gyvybės atėmimą nuo 150 000 Lt kiekvienam iki 50 000 Lt kiekvienam, yra pažymėjusi, jog „įvertinus BPK 7 straipsnyje nurodytą taisyklę, kad bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, BPK 113 straipsnio nuostatas apie ieškinio įrodinėjimą, tampa akivaizdu, kad ieškinio dydžio nustatymui esminę reikšmę turi paties nukentėjusiojo pozicija, kurią jis turi pagrįsti. [...] Ikiteisminio tyrimo metu pateiktuose ieškininiuose pareiškimuose nukentėjusieji nurodė, kad kiekvienas iš jų sūnaus netektimi jiems padarytą neturtinę žalą vertina po 50 000 Lt.“⁴²

Pastarojoje byloje išryškėja tam tikras Baudžiamojo proceso kodekso normų, reguliuojančių žalos atlyginimo pateikus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, formuluočių nederėjimas su neturtinės žalos esme. BPK 115 straipsnyje yra numa-

⁴⁰ Panevėžio rajono teismo nuosprendis byloje Nr. 1-216-768/2009.

⁴¹ Panevėžio apygardos teismo nutartis byloje Nr. 2A-38-198/2009.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų nutartis byloje Nr. 2K-29/2009.

tyta, kad „Priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir **dydžio** (paryškinta – aut.), visiškai ar iš dalies patenkina pareikštą civilinį ieškinį arba jį atmeta“. BPK 113 straipsnis nustato, kad civilinis ieškiny, pateiktas baudžiamojoje byloje, įrodinėjamas pagal šio Kodekso nuostatas. Remdamasis šiomis nuostatomis, taip pat BPK 7 straipsnyje įtvirtintu rungimosi principu, Teismas priėjo išvadą, kad įrodyti ieškinio dydį yra ieškovo pareiga. Tačiau, kaip jau buvo minėta, skirtingai nuo turtinės, neturtinės žalos dydžio tiksliai išreikšti pinigais ir tai pagrįsti įrodymais nėra įmanoma. Neturtinė žala yra laikoma bendraisiais nuostoliais, kurių dydis ne įrodinėjamas, o nustatomas teismo pagal tam tikrus nustatytus kriterijus.⁴³ Iš to išplaukia, kad konkrečioje byloje ieškovo turi būti pagrįstas tik šių kriterijų turinys, o ne konkretus ieškinio dydis. Dėl neturtinės žalos dydžio turi spręsti teismas, pasiremdamas byloje surinktais duomenimis. Kitaip aiškinant BPK nuostatas dėl žalos atlyginimo, ieškovui įrodyti neturtinės žalos dydį ir prisiteisti neturtinę žalą baudžiamojoje byloje būtų tiesiog neįmanoma, o tai prieštarautų BPK 109 straipsniui, numatančiam galimybę pateikti ieškinį dėl neturtinės žalos baudžiamojoje byloje.

3.2. Ieškinio ribų problema sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio

Turint galvoje, kad neturtinės žalos dydžio nustatymas yra išimtinai teismo kompetencija, o nukentėjusiojo nuomonė šiuo klausimu ir tėra tik nuomonė, o ne reikšmingas neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus (nukentėjusysis gali pateikti reikšmingų duomenų apie patirtą žalą, jos dydį, bet ne apie jos piniginę išraišką), visiškai logiškai skamba R. Volodko keliamas klausimas, ar apskritai vertėtų ir būtų tikslinga iš besikreipiančiojo į teismą asmens visuomet reikalauti, kad jis savo ieškinyje nurodytų tikslią norimą priteisti sumą. Kai kuriose užsienio valstybėse (Vokietijoje⁴⁴, Olandijoje), taip pat Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje tokio reikalavimo nėra.⁴⁵ O jeigu vis dėlto tokio reikalavimo neatsisakoma, keltinas klausimas, ar nurodytoji suma turėtų varžyti teismą, ar teismas turėtų turėti teisę peržengti ieškinio ribas ir priteisti didesnę sumą, nei prašo ieškovas, jei ieškovas dėl teisinio neišprusimo ar kitokių priežasčių paprasčiausiai aiškiai mažesnės pinigų sumos, nei paprastai priteisiama analogiškose bylose. Įdomu, kad Lietuvoje baudžiamajame ir civiliniame procesuose

⁴³ Volodko R., 2010, p. 178.

⁴⁴ Vokietijos civilinio proceso kodekso 287 paragrafas teismui suteikia visišką diskreciją spręsti dėl išmokos už žalą dydžio. Kaip išaiškino Vokietijos Aukščiausiasis Teismas, ieškovas tik privalo nurodyti minimalią prašomą sumą (1992 m. sausio 14 d. sprendimas, MDR 1992, 349). Žr.: *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 65.

⁴⁵ Volodko R., 2010, p. 181.

šis klausimas reguliuojamas skirtingai. Civilinio proceso įstatymuose ir doktrinoje įtvirtinta pozicija gana vienareikšmiška: turi būti gerbiamas šalių dispozityvumo principas bei juo pagrįstas teismo galių privatinės teisės srityje ribojimas ir dėl to ieškinio ribų peržengimas iš principo yra neleistinas.⁴⁶ Tiesa, Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime yra pasakęs, kad siekiant šalių autonomijos principo bei privačių asmenų ir valstybės galių pusiausvyros teismas kiekvienoje byloje gali nustatyti viešo intereso, atspindinčio ir išreiškiančio pamatines visuomenės vertybes, buvimą ir dėl jo peržengti ieškinio dalykų ribas. R. Volodko nuomone, toks išaiškinimas leidžia manyti, kad galimybė teismui peržengti ieškinio dalyko dydžio ribas sprendžiant neturtinės žalos dydžio klausimą turi tam tikrų perspektyvų.⁴⁷

Baudžiamojo proceso įstatymas vienareikšmiškai nustato, kad ieškinio dydis teismo nevaržo. BPK 115 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad, tenkindamas civilinį ieškinį, teismas gali nesilaikyti ieškinio ribų, jeigu ieškinio dydis neturi įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir bausmės dydžiui. Atlikus teismų praktikos analizę, nepavyko aptikti nė vieno teismo sprendimo, kuriame būtų peržengtos ieškinyje nurodytos sumos, prašomos dėl patirtos neturtinės žalos. Užtat nemažai pavyzdžių, kai buvo visiškai patenkinti visai nedideli nukentėjusiųjų ieškiniai, nors bylų aplinkybės nebuvo išskirtinės ir priteisti itin nedidelės pinigų sumas už neturtinę žalą pagrindo lyg ir nebuvo: po 10 000 – 20 000 Lt nužudymo byloje, 2 000 – 20 000 Lt sunkaus sveikatos sutrikdymo byloje.⁴⁸ Teismai, tenkindami tokius nedidelius ieškinius, dažnai net nedėstė motyvų, tik konstatavo, kad civilinis ieškinys tenkintinas, arba apsiribojo formaliu teiginiu, kad „ieškinys neturtinės žalos dalyje visiškai atitinka sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus ir nėra aiškiai per didelis“. Kai motinai priteisiama 10 000 Lt neturtinės žalos jos vaiko tyčinio nužudymo byloje, iš tiesų tokia suma nelaikytina aiškiai *per didelę*.⁴⁹ Bet ar atsakyta į klausimą, ar tokia suma nėra aiškiai *per mažą*? Ar pasinaudota įstatymo suteikta galimybe priteisti proporcingesnę patirtai žalai sumą?

Kartu pažymėtina, kad prieš priimdamas sprendimą priteisti didesnę nei ieškinyje prašoma sumą už neturtinę žalą teismas turėtų išsiaiškinti nukentėjusiojo nuomonę. Galimi atvejai, kai nukentėjusysis ne dėl neišmanymo ar kitų jo valią ribojančių priežasčių, bet laisvai ir racionaliai yra apsisprendęs pasitenkinti tik simboliškai suma ar jos iš viso atsakyti (pvz., būdamas turtingas ar nematydamas žalos išieškojimo

⁴⁶ Volodko R., 2010, p. 183–185.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Žr. 1 ir 2 lenteles prieduose (prieiga per internetą: <www.teise.org/Publikacijos/Teisesproblemos>).

⁴⁹ Puz., Vilniaus apygardos teismų nuosprendžiai byloje Nr. 1-185/2008, Nr. 1-234/2008, Kauno apygardos teismo nuosprendis Nr.1-150-60/2008.

iš ilgiems metams nuteisto turto neturinčio kaltininko perspektyvų, ar užjausdamas sunkiomis turčinėmis sąlygomis gyvenantį sunkiai sužalotą avarijos kaltininką ir pan.). Tokiu atveju, žinoma, pirmenybė teiktina nukentėjusiojo pasirinkimui.

3.3. Neturtinės žalos dydžio nustatymas esant ieškovų daugumai

Priteistinos neturtinės žalos dydžio bei ieškovų ir (arba) fiziškai nukentėjusių asmenų daugeto sąsajų klausimas lietuviškoje literatūroje dar nebuvo nagrinėtas, tačiau ši metodologinė problema dažnai iškyla teismų praktikoje. Ir sprendžiama ji labai nevienareikšmiškai. Problemos esmę sudaro keletas klausimų. Ar neturtinės žalos dydis turėtų priklausyti nuo asmenų, padavusių ieškinius dėl to paties įvykio, skaičiaus? Ar priteistiną sumą turėtų sudaryti visų ieškovų patirtų išgyvenimų suminė pinigine išraiška, ar ji turėtų būti apskaičiuojama konkrečiam deliktui, vėliau nustatytą sumą padalijant asmenims, pateikusiems ieškinius dėl neturtinės žalos, patirtos dėl atitinkamo delikto? Ar turėtų skirtis bendra mokėtina suma už neturtinę žalą, jei, pavyzdžiui, per eismo įvykį žuvus vyrui, vienu atveju ieškinį dėl neturtinės žalos pateikia tik jo žmona, o kitu – žmona, tėvai ir du vaikai?

Galima išskirti du požiūrius į iškeltą problemą: subjektyvųjį ir objektyvųjį. Remiantis subjektyviuoju požiūriu, dėmesys koncentruojamas į kaltininką, jo poelgį ir teigiama, kad neturtinės žalos dydis neturėtų būti lemiamas nuo kaltininko nepriklausančių aplinkybių, kaip antai žuvusio asmens artimųjų (ieškovų) skaičius. Objektyviojo požiūrio šalininkai visą dėmesį sutelkia vien į deliktą padarytą žalą ir neatmeta galimybės, kad ši žala gali išaugti kelis kartus, jei dėl delikto nukentėjęs asmuo turi keletą artimųjų ir visi jie dėl delikto patiria neturtinės žalos. Subjektyvusis savo prigimtimi yra artimesnis baudžiamajai teisei, pinigines sumas už neturtinę žalą vertinantis iš esmės kaip bausmę kaltininkui, o objektyvusis – civilinei, jų su baudimu nesiejantis.

Nėra labai keista, kad LAT *Baudžiamųjų* bylų skyriaus kolegija byloje Nr. 2K-188/2009, spręsdama šį civilinės teisės klausimą, pasirinko subjektyviuoju, baudžiamajai teisei artimu požiūriu. Byloje buvo sprendžiama dėl neturtinės žalos dėl dviejų jaunuolių žūties vieno iš jų (*A. K.*) abiem tėvams ir kito (*G. M.*) motinai. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai priteisė *A. K.* tėvams 60 000 Lt už neturtinę žalą, o *G. M.* motinai – 30 000 Lt. LAT teisėjų kolegija išaiškino, kad „teismo priteistinos neturtinės žalos dydis negali priklausyti vien tik nuo nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų, padavusių civilinius ieškinius, skaičiaus. Kadangi neturtinė žala atlyginama dėl žmogaus žūties, esant analogiškomis aplinkybėms dėl vieno žmogaus žūties priteistina pinigų suma negali žymiai skirtis nuo pinigų sumos, priteistinos dėl kito žmogaus žūties tame pačiame eismo įvykyje“. Teismas suvienodino neturtinės žalos dydžius abiejų žuvusiųjų artimiesiems, nors neturtinę žalą dėl *A. K.* mirties patyrė du žmonės, o *G. M.* tik vienas, ir priteisė po 60 000 Lt. Taigi kiekvienas iš *A. K.* tėvų gavo perpus

mažesnę pinigų sumą nei G. M. motina, nors kiekvieno iš ieškovų patirta neturtinė žala buvo pripažinta vienoda. Manytina, asmenų (nukentėjusiųjų) lygybės principas tokiu sprendimu buvo pažeistas.⁵⁰ Teismas siekė išlaikyti lygybę tarp kaltininkams mokėtinų sumų. Tačiau nebuvo atsižvelgta į tai, kad, skirtingai nuo baudžiamosios teisės, kur tenka įvertinti poelgio smerktinumą ir skirti proporcingą bausmę, civilinėje teisėje galimos situacijos, kai vienodai smerktini poelgiai sukelia skirtingos apimties padarinių ir atitinkamai sukelia civilinę pareigą dėl jų sumokėti skirtingo dydžio sumas.

Apskritai tai retas atvejis, kad vienodą žalą patyrusiems asmenims *toje pačioje byloje* teismas priteistų skirtingas sumas. Tačiau peržvelgus daugiau bylų, kuriose yra keletas ieškovų, matyti, kad teismai laikosi skirtingų pozicijų – vieni atsakovų skaičiaus nelaiko reikšminga aplinkybe sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio ir ją vertina kiekvienam ieškovui individualiai, o kiti į šią aplinkybę atsižvelgia ir tai daro didelę įtaką priteisiamoms piniginiams sumoms. Faktiškai tokiu atveju esant keletui nukentėjusiųjų, kiekvienas iš jų gauna mažesnę piniginę sumą už patirtą žalą, nei tokią pačią žalą patyręs asmuo, kuris kitoje byloje yra vienintelis ieškovas.

Štai pavyzdys, iliustruojantis pastarąją poziciją. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija 2009 m. kovo 16 d. paskelbė dvi nutartis.⁵¹ Abi nutartis priėmė tos pačios sudėties kolegija, jos priimtose tą pačią dieną, bylų aplinkybės analogiškos. Skyrėsi tik ieškovų skaičius ir (iš esmės) skyrėsi kiekvienam iš jų priteistų išmokų už neturtinę žalą dydžiai, nors bendra priteista suma visiškai sutapo (100 000 Lt). Abiem atvejais bendrovėms priklausančios transporto priemonės patyrė eismo įvykį ir abiem atvejais dėl vairuotojo kaltės žuvo vyras. Abiem atvejais ieškinius dėl neturtinės žalos pateikė artimiausi žmonės: vienoje byloje žuvusiojo motina, kitoje – žmona ir pilnamečiai vaikai. Tarpusavio nukentėjusiųjų santykius ir patirtą žalą teismas abiem atvejais apibūdino vienodai – kaip artimus santykius, dėl kurių ieškovai patyrė didelius išgyvenimus ir buvo apvilti jų lūkesčiai puoselėti glaudžius šeimos santykius ateityje. Bendraatsakoviai abiem atvejais buvo UAB ir kaltininkas, vienu atveju – dar ir draudimo bendrovė.

Pagal bylos aplinkybes, atrodytų, būtų logiška, jei nukentėjusieji būtų gavę vienodas ar panašias pinigų sumas. Ir iš tiesų, pirmos instancijos teismai priteisė, mano vertinimu, labai nedideles, bet bent motinai ir žmonai panašias sumas: 40

⁵⁰ Paminėtina Europos civilinių pažeidimų principų 10:301 straipsnio (3) dalis, kuri teigia, kad nustatant išmokos už neturtinę žalą, patirtą dėl sveikatos sutrikdymo ar mirties, dydį, įskaitant atvejus, kai išmoka skaičiuojama nukentėjusiojo artimiesiems, už objektyviai vienodus praradimus turėtų būti priteisiamos vienodos sumos.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys Nr. 3K-3-119/2009 ir Nr. 3K-3-103/2009.

000 Lt motinai, 50 000 Lt žmonai, po 25 000 Lt vaikams. LAT pinigų sumą motinai padidino iki 100 000 Lt, o kitoje byloje neturtinės žalos dydžių žmonai ir vaikams nekeitė. Taigi faktiškai suvienodėjo bendra visiems ieškovams mokėtina suma (tai atitiktų subjektyviąją poziciją), o konkrečioms žalą patyrusiems asmenims mokėtinų sumų skirtumai tapo labai dideli.

Šių LAT nutarčių motyvuose priteista suma nėra tiesiogiai grindžiama subjektyviąja teorija.⁵² Iš motyvų gali susidaryti įspūdis, kad vadovaujamasi objektyviuoju požiūriu ir žala nustatoma konkrečiam nukentėjusiajam atskirai (nurodant, kad tai teisingos, susiklosčiusią teismų praktiką atitinkančios sumos, paprastai priteisiamos analogiškose bylose⁵³). Tačiau teismo motyvai, kuriais argumentuojamos konkrečios piniginės sumos, menkai įtikinantys, nebent iš tiesų manytume, kad yra teisinga tragišką šiltų santykių tarp vyro ir žmonos žlugimą, palyginus su santykių tarp pilnamečio sūnaus ir motinos nutrūkimu, įvertinti perpus mažesnėmis sumomis.⁵⁴

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną objektyvų faktą – abiem atvejais ieškovų ieškiniai buvo sumažinti tiek pat, po 3 kartus (nuo 300 000 Lt iki 100 000 Lt motinai, nuo 150 000 Lt iki 50 000 Lt žmonai, nuo 75 000 Lt iki 25 000 Lt vaikams). Tad susidaro įspūdis, kad buvo ne tik pasiremta subjektyviuoju požiūriu (neatsižvelgta į žalą patyrusių asmenų (ieškovų) skaičių), bet ir ieškovų pateiktų ieškinių dydžiais, kaip išėities taškais apskaičiuojant priteistiną sumą. Kaip matome, galiausiai buvo priteistos dvigubai besiskiriančios sumos panašią žalą patyrusioms moterims.

Teismų praktikoje galima aptikti ir nemažai atvejų, kai laikomasi ne subjektyviojo, o objektyviojo požiūrio. Labai ryškus pavyzdys Vilkaviškio rajono apylinkės teismo byla, kurioje teismas pradžioje apibrėžė konkrečią sumą, kurią laikė tinkama priteisti dėl vaiko žūties (200 000 Lt), taip pat sumą, tinkamą priteisti dėl anūko žūties (100 000 Lt), o tuomet šias sumas sudaugino iš ieškovų žuvusių vaikų ar anūkų skaičiaus. Taip kiekvienam ieškovui buvo priteista suma, tiesiogiai proporcinga jo patirtos žalos dydžiui: 600 000 Lt, 400 000 Lt ir dviem ieškovams po 200 000 Lt (iš viso 1,4

⁵² Kita vertus, Lietuvos apeliacinio teismo sprendime vienoje iš šių bylų, kurioje buvo trijų nukentėjusiųjų ieškiniai, buvo tiesiogiai pasiremta subjektyviąja teorija ir nurodyta, kad „ieškovams *bendrai priteista 100 000 Lt suma* neprieštarauja suformuotai teismų praktikai, nepažeidžia teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų“.

⁵³ Tai nurodyta ir priteisiant 100 000 Lt motinai, ir priteisiant 50 000 Lt žmonai bei po 25 000 Lt vaikams.

⁵⁴ Tai, kad situotinio netektis yra didžiausias skausmas, kokį gali patirti suaugęs žmogus, kuriam prilygti gali nebent vaiko ar dvynio brolio / sesės netektis, nesunku suvokti kiekvienam socialiai subrendusiam asmeniui. Taip teigiama ir įvairiose psichologijos mokslininkų sudarytose „streso skalėse“. Pvz., Vašingtono universiteto mokslininkų T. Holmeso ir R. Rahe'o sudarytoje socialinių pokyčių vertinimo skalėje (ang. *Social Reajusting Rating Scale, SRRS*) situotinio netektis įvertinta maksimaliu „streso“ vienetų skaičiumi (100).

mln Lt).⁵⁵ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartyje byloje Nr. 2K-237/2009 kiekvieno tėvo dėl žuvusio vaiko patirta neturtinė žala buvo įvertinta 150 000 Lt, ir kadangi per eismo įvykį žuvo trys vaikai, šešiams jų tėvams iš kaltininko buvo priteista po 150 000 Lt, iš viso 900 000 Lt.

Iš principo pritariant civiliniam (objektyviajam) požiūriui,⁵⁶ negalima nepastebėti, kad tam tikrais atvejais, o būtent – kai dėl pažeidimo nukenčia itin daug aukų, objektyviai apskaičiuota žala gali pasiekti tokį dydį, kuris taptų nepakeliama našta kaltininkui. Tačiau ši problema gali būti sprendžiama pernelyg nenukrypstant nuo civilinio požiūrio, pasitelkiant teisingumo ir proporcingumo principus (apie juos plačiau bus kalbama vėliau). Šiais principais kraštutiniais atvejais gali būti motyvuojamas bendros priteistinos sumos sumažinimas, bet tik tuo atveju, jei ji pasiekia tokį dydį, kuris lemtų itin sunkią kaltininko padėtį. Kai kuriose valstybėse ši problema sprendžiama įstatymuose formaliai įtvirtinant maksimalų dydį, kurio negali viršyti bendra pažeidimo aukoms priteistų pinigų suma. Antai Austrijoje esant keliems nukentėjusiesiems per eismo įvykį, išmokų už patirtą žalą suma negali viršyti 876 tūkst. eurų, Vokietijoje – 3 mln. eurų.⁵⁷ Formalus maksimalių išmokų nustatymo metodas įprastas ir Lietuvos bei kitų Europos Sąjungos valstybių narių draudimo teisėje. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 11 straipsnyje yra numatyta išmokų viršutinė riba vienam eismo įvykiui, neatsižvelgiant į nukentėjusiųjų skaičių.⁵⁸

Tačiau svarbu dar kartą pabrėžti, kad sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio, kol nepasiekiami teisingumo ir proporcingumo principų (ar formalių įstatymo reikalavimų) diktuojama bendra priteistinos sumos viršutinė riba, priteistina pinigų suma

⁵⁵ Vilkaviškio rajono apylinkės teismo sprendimas byloje Nr. 1-251-633/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Kauno apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-573-175/2009).

⁵⁶ Šiam požiūriui pritariama ne tik koncepciniu (besiremiančiu civilinės teisės prigimtimi), principiniu (asmenų lygybės požiūriu), bet ir praktiniu požiūriu. Galimos situacijos, kai ieškovai pateikia ieškinius dėl neturtinės žalos ne vienu metu. Tokiu atveju subjektyvusis požiūris sukeltų sunkiai išsprendžiamų praktinių problemų.

⁵⁷ *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 432.

⁵⁸ Šiame straipsnyje yra numatyta: „1. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo suma dėl vieno eismo įvykio Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisant to, kiek yra nukentėjusių trečiųjų asmenų, yra:

¹⁾ iki 2009 m. gruodžio 10 d. – 500 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 1 000 eurų dėl neturtinės žalos) ir 100 000 eurų dėl žalos turtui;

²⁾ nuo 2009 m. gruodžio 11 d. iki 2012 m. birželio 10 d. – 2 500 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 2 500 eurų dėl neturtinės žalos) ir 500 000 eurų dėl žalos turtui;

³⁾ nuo 2012 m. birželio 11 d. – 5 000 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 5 000 eurų dėl neturtinės žalos) ir 1 000 000 eurų dėl žalos turtui.“ Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // *Žin.*, 2007, Nr. 61-2340.

turėtų būti apskaičiuojama kiekvienam nukentėjusiajam individualiai, kad nebūtų pažeistas asmenų lygybės (ir teisingumo) principas, reikalaujantis, kad asmenys, patyrę vienodą žalą panašiomis pažeidimo aplinkybėmis, gautų panašias sumas ir nesusidarytų situacijos, kai piniginės sumos konkrečiam nukentėjusiajam analogiškose bylose skiriasi kelis kartus tik dėl to, kad bylose buvo skirtingas nukentėjusiųjų skaičius.

3.4. Ieškovų, galinčių pateikti ieškinį dėl neturtinės žalos, rato problema

Dėl ieškovų, galinčių pateikti ieškinį dėl neturtinės žalos, rato esama skirtingų nuomonių, skirtingos teismų praktikos. Galima išskirti dvi principines pozicijas – formaliąją ir turiningąją.

Formaliosios pozicijos šalininkai siūlo nustatyti aiškų, ribotą galimų ieškovų (sveikatos sutrikdymą patyrusio ar žuvusio asmens artimųjų) ratą. Turiningosios pozicijos šalininkai nelinkę nustatyti kokių nors išankstinių (formalių) ribojimų ir siūlo neturtinės žalos klausimą spręsti atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, į ieškovo ir tiesioginio nukentėjusiojo santykių pobūdį (jų artumą).

Skirtingas principines pozicijas aptariamam klausimui matome netgi tarptautinio pobūdžio rekomendacijose. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje Nr. (75) 7 „Dėl kompensacijų patyrus fizinį sužalojimą ar žuvus“ (toliau – Rezoliucija)⁵⁹ laikomasi formaliojo požiūrio ir aiškiai bei labai siaurai apibrėžiamas artimųjų, galinčių pateikti ieškinį dėl išmokos už neturtinę žalą, ratas: „Kompensacija aukos tėvui, motinai ar sutuoktiniui, kurie dėl fizinės ar psichinės aukos negalios patiria dvasinių kančių, gali būti priteisiama tik tuomet, jei kančia yra išskirtinio pobūdžio, o kitiems asmenims tokia kompensacija nepriteistina“ (13 punktas).⁶⁰ Europos civilinės teisės pažeidimų principuose laikomasi kitokios pozicijos ir nenustatomas apibrėžtas (formalus) artimųjų ratas, o remiamasi turiningu kriterijumi: pinigai už neturtinę žalą gali būti priteisiami tiems asmenims, kurie turėjo *artimus santykius* su žuvusiu ar patyrusiu labai sunkius sužalojimus asmeniu (10:301(1), paryškinta autoriaus).⁶¹

Lietuvos teisės doktrinoje šį klausimą nagrinėjo S. Cirtautienė ir L. Meiženytė. Šių autorių nuomonė taip pat esmingai skiriasi. S. Cirtautienė palaiko formaliąją poziciją ir siūlo, kad „trečiųjų asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, sąrašas apibrėžtinai

⁵⁹ Council of Europe. Compensation for Physical Injury of Death. (1975). Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/document-library/default.asp?urlwcd=https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=661637>>.

⁶⁰ Viena formaliojo požiūrio problemų yra rizika, kad, griežtai nustačius tam tikrus ribojimus, vėliau gali paaiškėti, jog kas nors buvo praleista, pamiřta. Šiuo atveju į akis krenta tai, kad pripažinus tėvų teisę į išmoką, ji nepripažinta vaikams.

⁶¹ Principles of European tort law: text and commentary, 2005, p.171.

per asmenis, susijusius su nukentėjusiuoju artimais teisiniais ir faktiniais šeimos santykiais (tai artimiausi šeimos nariai: sutuoktinis, vaikai, tėvai ir sugyventiniai)⁶². L. Meiženytės nuomone, tiesiogiai taikant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostatą „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“, kurią Konstitucinis Teismas yra pripažinęs konstituciniu principu ir iš kurios kyla būtinumas atlyginti žalą ją patyrusiems asmenims, pagrindinis kriterijus, Lietuvoje apibrėžiantis subjektus, turinčius teisę į neturtinės žalos atlyginimą kito asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo atveju, yra faktinis trečiųjų asmenų santykių su žuvusiuoju ar sužalotuoju artimumas ir glaudumas, todėl, atsižvelgiant į įvairias faktines aplinkybes, neturtinė žala priteisiama įvairiems tretiesiems asmenims, nepaisant jų formalaus teisinio santykio su žuvusiuoju ar sužalotuoju pobūdžio.⁶³

Į abi pozicijas vertėtų pažvelgti per labai konkretaus klausimo prizmę: ar nukentėjusiojo brolis arba sesuo (arba seneliai, globėjai), kurie buvo labai artimi su nukentėjusiuoju (gyveno su juo, rūpinosi) ir patyrė didelę neturtinę žalą dėl brolio ar sesers (arba anūko, globotinio) žūties ar sužalojimo, turi teisę į piniginę sumą už neturtinę žalą, o jeigu ne – kodėl?

Turiningojo požiūrio atstovai į šį klausimą atsako teigiamai, nes jie dėmesį sukoncentruoja į patirtos neturtinės žalos faktą ir jos *conditio sine quo non* – faktinius artimus santykius su nukentėjusiuoju.

Formaliojo požiūrio atstovai brolius, seseris ir kitus minėtus artimuosius pašalina iš asmenų, galinčių pretenduoti į pinigines sumas, rato net ir tuomet, jei brolis, sesuo ar senelis, močiutė, globėjas patiria didelės neturtinės žalos, netgi jei jie buvo vienintelis artimas nukentėjusiajam žmogus. Kokiais argumentais toks požiūris grindžiamas?

Rezoliucijos aiškinamojo memorandumo 50–51 punktuose jos autoriai siūlomus formalius ribojimus grindžia tuo, kad vienose valstybėse artimiesiems priteisiant dideles sumas už neturtinę žalą, o kitose artimųjų teisės į neturtinę žalą nepripažįstant, iškyla pavojus, kad bus neįmanoma pasiekti kompensacijų žuvus asmeniui ar jį sužalojus praktikos Europoje harmonizavimo.⁶⁴ Šio argumento logika nelabai įtikina. Siekiant suvienodinti europinę praktiką, teisės gauti pinigų už neturtinę žalą siaurinimas anaipol nėra vienintelis kelias. Ši praktika galėtų klostytis ir kita linkme – siūlant Europos valstybėms priteisti pinigines sumas už neturtinę žalą artimiesiems visada, kai nustatomi jų artimi ryšiai su nukentėjusiuoju ir jų patirtos didelės neturtinės žalos faktas.

⁶² Cirtautienė S., 2008, p.151.

⁶³ Meiženytė L. Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą kito asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo atveju, reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga // Teisės problemos 2011/2 (72), p. 105.

⁶⁴ Res (75)7E 14 March 1975 on compensation for physical injury or death Explanatory Memorandum.

S. Cirtautienė įžvelgia grėsmę, kad nenustačius aiškiai apibrėžto asmenų, galinčių pretenduoti į pinigų už neturtinę žalą, rato, gali iškilti piktnaudžiavimų ieškiniiais pavojus: „Teisinis apibrėžtumas, pripažįstant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio bylose, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise, nepagrįsta ir nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems“.⁶⁵ Šie argumentai taip pat neįtikina. Sprendimą dėl piniginių sumų už neturtinę žalą priima teismas, kuris turi pareigą priteisti pinigų už neturtinę žalą tik tuomet, kai nustato, kad ieškovas ją patyrė (taip yra apsaugoma nuo nepagrįstų reikalavimų), taip pat teismas privalo nustatyti tinkamo dydžio piniginę sumą, atsižvelgdamas ir į tai, kad žala netaptų nepakeliama našta atsakovui. Ieškovo prašomi „milijoni“, kaip jau buvo aptarta anksčiau, nėra ar bent neturėtų būti kriterijus nustatant priteistinos sumos dydį.

Mūsų nuomone, siūlymai formaliai riboti teisę reikalauti piniginių sumų už neturtinę žalą tam tikriems asmenims (konkrečiai – broliams, seserims) nėra pagrįsti racionaliais argumentais. Tad nėra pagrindo nukrypti nuo bendro principo, kad kiekvienas asmuo, susijęs su nukentėjusiuoju artimais ryšiais ir patyręs neturtinės žalos dėl jo mirties ar sunkaus sveikatos sutrikdymo, gali pretenduoti į tam tikrą piniginę sumą.⁶⁶ Reikia pripažinti, kad tokiu atveju lieka galimybė, jog atsakingam už neturtinę žalą asmeniui ieškinius gali pateikti nemažas skaičius ieškovų ir tai gali sukelti problemų išieškant priteistas sumas, tačiau, manytume, tai jau atskirai spręstinas klausimas, ir šios problemos neturėtų būti vengiama formuluojant bendro pobūdžio ribojančią taisyklę, kuri *visais* atvejais neleistų tikėtis palankaus teismo sprendimo artimus santykius su auka palaikiusiems artimiesiems.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, taip pat Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos iš esmės atspindi turiningąjį požiūrį ir dėl to vertintinos pozityviai. BPK 109 straipsnis numato bendrą nuostatą, kad asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pateikti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Civiliniame kodekse taip pat nėra numatyti kokie nors neturtinės žalos atlyginimo ribojimai subjektų atžvilgiu. CK 6.250 straipsnio 2 dalyje

⁶⁵ Cirtautienė S., 2008, p.149.

⁶⁶ Čia paminėtinas ir Konstitucinio Teismo teiginys, kad „Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pabrėžtina, jog iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymais galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta materialinė ir (arba) moralinė žala neatlyginama“ (2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas).

numatyta bendra nuostata, kad neturtinė žala, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, dėl asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo atlyginama *visais* atvejais (išskirta aut.). CK 6.284 straipsnyje „Atsakomybė už dėl gyvybės atėmimo atsiradusią žalą“ yra vardijami asmenys, kurie turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju (asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties), tačiau, kaip išaiškino LAT nutartyje Nr. 2K-853/2007, ši norma nėra ribojanti, joje pateiktas artimųjų, galinčių pretenduoti į pinigus už neturtinę žalą, sąrašas nėra baigtinis. CK 6.283 straipsnyje „Žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju“ nėra suformuluota jokių specialių (taip pat ir ribojančių) taisyklių dėl artimųjų (įskaitant brolius, seseris) neturtinės žalos, tad remiantis bendrąja 6.250 straipsnio nuostata, jiems pinigai už neturtinę žalą gali būti priteisiami.

Nors pastarųjų metų teismų praktikoje ir pasitaiko atvejų, kai atsisakoma priteisti neturtinę žalą artimam asmeniui formaliu pagrindu, kur kas dažniau teismai palankiai sprendžia pinigų dėl neturtinės žalos priteisimo artimiesiems klausimą. Matyti pavyzdžių, kai dėl brolio ar sesers mirties priteisiama 50 000,⁶⁷ 60 000,⁶⁸ 70 000⁶⁹ ar 90 000 Lt,⁷⁰ dėl anūko mirties – 100 000 Lt.⁷¹ Kita vertus, į akis krenta teismų sprendimai, kai pinigai dėl neturtinės žalos priteisiami broliui ar seseriai ir tuomet, kai teismas nenustato artimųjų ir nukentėjusiojo santykių: nustato, kad ieškovai ir žuvusysis „matydavosi tik retkarčiais“, „mažai bendravo“, „santykiai buvo reti ir neatviri“, ir vis dėlto priteisia 10 000 – 30 000 Lt sumas. Manytina, kad, nesant artimų santykių tarp asmenų, kalbėti apie reikšmingą neturtinę žalą ir pinigines sumas už ją nėra pagrindo.

⁶⁷ Klaipėdos apygardos teismo sprendimas byloje Nr. 1-42-417/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimu Nr. 1A-262/2009). Šioje byloje vienai iš seserų buvo priteista netgi kelis kartus daugiau, nei motinai, kuriai priteista 15 000 Lt. Iš to matyti, kad, sprendžiamas dėl išmokos dydžio, teismas vadovavosi ne formaliais, o faktiniais nukentėjusiojo ir artimųjų ryšiais.

⁶⁸ Kauno rajono apylinkės teismo sprendimas byloje Nr. 1-23- 358/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Kauno apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-397/2009).

⁶⁹ Kauno apygardos teismo sprendimas byloje Nr. 1-106-133/2008 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimu Nr. 1A-91/2009).

⁷⁰ Panevėžio apygardos teismo sprendimas byloje Nr. 1-43-305/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimu Nr. 1A-345/2009).

⁷¹ Vilkaviškio rajono apylinkės teismo sprendimas byloje Nr. 1-251- 633/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Kauno apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-573-175/2009).

4. NETURTINĖS ŽALOS DYDĮ LEMIANTYS PRINCIPAI IR KRITERIJAI

Turint galvoje pinigų už neturtinę žalą moralinę ir normatyvinę paskirtį⁷² ir tai, kad neturtinės žalos neįmanoma išreikšti pinigais, taip pat negalint pasikliauti ieškovo pateikiamais vertinimais dėl neturtinės žalos piniginės išraiškos dydžio, kyla klausimas, ar yra koks nors apčiuopiamas piniginių sumų už neturtinę žalą dydžio nustatymo pagrindas? Ar minėtos aplinkybės lemia, kad neturtinės žalos piniginės išraiškos dydis visiškai priklauso nuo teismo ar bent teismų praktikos diskrecijos? Kaip teisingai pažymima Europos civilinės teisės pažeidimų principų komentare, negalima sutikti, kad neturtinės žalos dydis teismo gali būti nustatomas savavališkai, bet kad jis yra sąlyginio pobūdžio – nepaneigiamas faktas.⁷³

Konstitucinis Teismas yra ne kartą išaiškinęs, kad pagal Konstituciją asmeniui padarytos žalos atlyginimas turi būti realus ir teisingas.⁷⁴ Civilinio kodekso 1.5 straipsnis bei 6.250 straipsniai taip pat reikalauja, kad teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, taip pat ir sprenddamas dėl sumų, priteistų už neturtinę žalą, vadovautųsi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Taigi priteista pinigų suma už neturtinę žalą turi būti teisinga. Tačiau kaip būtų galima sukonkretinti sąvoką „teisingas pinigų sumos dydis“? Ar, pavyzdžiui, teisinga priteisti po 50 000 Lt tėvams dėl to, kad buvo atimta kartu su jais gyvenusio nepilnamečio sūnaus gyvybė, ar teisingiau būtų priteisti po 200 000 Lt? Juk tikriausiai negalima sutikti, kad teisingumo principas yra tiek tąsus, kad tokios skirtingos sumos abi galėtų būti pripažintos iš esmės teisingomis? Tokiu atveju ne tik būtų visiškai nuvertinti teisinio aiškumo ir teisinio tikrumo principai, kurie, pasak Konstitucinio Teismo, yra sudėtinės teisinės valstybės principo idėjos,⁷⁵ bet ir būtų galima apskritai suabejoti teisingumo principo reikšmingumu.

Vienas iš teisingumo principo aspektų yra *asmenu lygybės* paisymas ir iš to išplaukiantis reikalavimas teismams analogiškas bylas spręsti analogiškai. „Iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų, kitų konstitucinių

⁷² Moralinę – kaip pagarbos nukentėjusiajam išraiškos priemonę, normatyvinę – kaip teisėtų lūkesčių patvirtinimo priemonę.

⁷³ Principles of European tort law: text and commentary, 2005, p. 173.

⁷⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. kovo 27 d., 2010 m. vasario 3d, lapkričio 29 d. nutarimai.

⁷⁵ Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas.

principų nepaisymą⁷⁶. Teisingumo principas įpareigoja priimant sprendimus vengti atsitiktinumų ir savivalės, reikalauja vadovautis kriterijais, kurie būtų aiškūs ir iš anksto numatomi visiems teisės subjektams (teisinio aiškumo ir tikrumo reikalavimai).⁷⁷ Taigi svarbus kriterijus teismams sprendžiant dėl priteistinos pinigų sumos už neturtinę žalą yra teismų praktikoje nusistovėję dydžiai analogiškose bylose.⁷⁸

Šis kriterijus galėtų būti visiškai pakankamas teismams, jei, teismui nagrinėjant neturtinės žalos padarymo bylą, jau būtų susiformavusi aiški, nuosekli ir pagrįsta teismų praktika analogiškose bylose. Tačiau šiuo metu Lietuvoje teismų praktika dar tik formuojasi, o dėl gyvenimiškų aplinkybių įvairovės bei laipsniško socialinių-ekonominių sąlygų visuomenėje kitimo ir su tuo susijusių reikšmingų aplinkybių socialinio-teisinio vertinimo pokyčių ji niekada ir nebus galutinai susiformavusi. Dėl to tiek teismams (ypač aukštesnių instancijų) tiek ir, suprantama, mokslui svarbu turėti galimybę (turėti metodus, kriterijus) įvertinti besiformuojančią ar susiformavusią teismų praktiką. Tokiu atveju „pasižiūrėjimas“ į precedentą negali būti pakankamas teisingumo kriterijus, nes būtina patikrinti paties precedento pagrįstumą (teisingumą). Tai verčia ieškoti ir kitų turiningųjų teisingumo principo aspektų.

Kitas literatūroje bei teismų praktikoje minimas teisingumo principo aspektas – sprendimą byloje būtina priimti atsižvelgiant į visas reikšmingas bylos aplinkybes.⁷⁹ Vėlgi, tai nėra pirminis teisingumo kriterijus, nes prieš taikant šį kriterijų svarbu pirma atsakyti, *kokios* aplinkybės ir *kokiu laipsniu* yra reikšmingos sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio. Ne visos bylos aplinkybės vertos, kad į jas būtų atsižvelgta nustatant neturtinės žalos dydį. Kokios aplinkybės vertos, o kokios ne, yra vertybinis ir dėl to neabejotinai ginčytinas klausimas, kuris sprendžiamas remiantis už neturtinę žalą priteistinių piniginių sumų paskirtimi. Pavyzdžiui, jeigu neturtinės žalos dydis būtų nustatytas atsižvelgiant į bylos aplinkybę, kuri savo pobūdžiu ar pasireiškimo laipsniu nėra pakankamai svari (pvz., tai, kad žalą padaręs asmuo turi teistumą⁸⁰), toks sprendimas būtų neteisingas, nepagrįstai pažeistų žalą padariusio asmens interesus.

Kaip teisingumo principo aspektai išskiriami ir **proporcingumo principas** bei būtinybė užtikrinti šalių interesų pusiausvyrą.

Pasak Konstitucinio Teismo, *konstitucinis imperatyvas, kad žala turi būti atlyginta*

⁷⁶ Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 dienos nutarimas.

⁷⁷ Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d., 2009 m. kovo 27 d., lapkričio 29 d. nutarimai.

⁷⁸ Volodko R., 2010, p. 277, *Cirtautienė S.*, 2008, p. 175.

⁷⁹ *Cirtautienė S.*, 2008, p. 19; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys bylose Nr. 3K-3-511/2004, Nr. 3K-7-255/2005; Nr. 3K-3-398/2008.

⁸⁰ Tačiau šią aplinkybę laikytu svaria ir reikšminga manantys, kad išmokos už neturtinę žalą paskirtis yra baudinė prevencinė.

teisingai, yra susijęs ir su konstituciniais žalos atlyginimo proporcingumo, adekvatumo principais, reikalaujančiais, kad teisės aktuose nustatytos ir taikomos priemonės būtų proporcingos siekiamam tikslui, neribotų asmens teisių labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti, nesudarytų prielaidų piktnaudžiauti teise.⁸¹ Be to, pasak Teismo, teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; (...) jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.⁸²

Taigi, Teismas pabrėžia priemonių proporcingumą jų tikslui. Pinigų už neturtinę žalą paskirtis, kaip jau buvo prieita prie išvados šiame darbe, yra išreikšti nukentėjusiojo teisės pažeidimo pripažinimą ir tuo parodyti nukentėjusiajam pagarbą. Atitinkamai suma turi būti santykinai proporcinga pažeistos vertybės svarbai, santykinai proporcinga kilusiems padariniams. Tai bene pats svarbiausias neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus.⁸³

Tačiau, kaip matome, Konstitucinis Teismas akcentuoja ir kitą proporcingumo principo pusę. Negalima pamiršti, kad pagarbos išraiška vienam subjektui neturi paneigti minimalių kaltininko interesų gyventi orų (ekonominiu, socialiniu aspektu) gyvenimą, neturi įstumti jį (ir jo artimuosius) į ekonomiškai beviltišką padėtį, privesti juridinį asmenį prie bankroto (išskyrus išskirtinius atvejus, kai padaroma milžiniška žala), kitaip tariant, pažeisti šalių interesų pusiausvyrą, nes tai sukeltų ir akivaizdžią subjektų priešpriešą, ir kartu socialinio gyvenimo nestabilumą.

Tačiau kiek svarbūs šie teisingumo (proporcingumo) principo aspektai svarstant neturtinės žalos dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo klausimą? Kiek dviprasmiška situacija susidaro tuomet, kai teismui tenka spręsti dėl ieškinio baudžiamojoje byloje. Dviprasmiškumas pasireiškia tuo, kad, sprendamas dėl bausmės ir skirdamas laisvės atėmimo bausmę (ypač ilgalaikę), teismas suvokia, jog bausmė kaltininko perspektyvas turėti socialiai ir ekonomiškai orų gyvenimą daro labai abejotinas. Tačiau skiriant bausmę už sunkius nusikaltimus tai nėra svarbus kriterijus. Užtat toje pačioje byloje sprendžiant dėl ieškinio, teisingumo principas lyg ir reikalautų paisyti to, kad kaltininkui (ir jo šeimai, išlaikytiniams) liktų nors minimalių socialiai ir ekonomiškai oraus gyvenimo perspektyvų, kad jam taikomos priemonės neįstumtų jo į ekonomiškai beviltišką situaciją. Taip teismas gali nuspręsti, kad 300 000 Lt suma už sunkų sveikatos sutrikdymą būtų neteisinga, nes, be kita ko, įstumtų kaltininką

⁸¹ Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas.

⁸² Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

⁸³ Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga // Teismų praktika. 2008 Nr. 29.; Volodko R., 2010, p. 299.

į nepakeliamą ekonominę situaciją, tačiau jis gali paskirti už tą patį nusikaltimą 7 metus laisvės atėmimo, nors tokia bausmė ekonominė socialinė kaltininko padėtis būtų iš esmės vienareikšmiškai sužlugdyta. Mano manymu, keistokai atrodytų tame pačiame dokumente išreikštas tiek teismo susirūpinimas, tiek abejingumas kaltininko ekonominėms-socialinėms perspektyvomis. Kaip suderinti skirtingų teisės šakų pozicijas į vieną nuoseklų požiūrį? Ar proporcingumo principo taikymas bylose dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo turėtų būti taikomas labai ribotai? Pameginsim pamažu išpauinioti šį painų klausimą.

Kadangi proporcingumo principas yra tiesiogiai susijęs su kaltininko ekonominėms-socialinėms perspektyvomis vykdam ar įvykdžius teismo sprendimą priteisti pinigus už neturtinę žalą, natūraliai kyla klausimas, ar **kaltininko turtinė padėtis** turėtų būti neturtinės žalos dydžio kriterijumi (konkrečiai – gyvybės atėmimo ir sveikatos sutrikdymo bylose).

Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje ir 6.282 straipsnyje kaltininko (sunki) turtinė padėtis yra pripažįstama priteistinos neturtinės žalos dydžio kriterijumi, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia (CK 6.282 str. 3 d.).

Vertinant šį kriterijų, tenka spręsti kelių skirtingų teisingumo principo aspektų konkurencijos klausimą. Proporcingumo principas lyg ir įpareigoja atsižvelgti į šį kriterijų. Tačiau iš asmenų lygiateisiškumo perspektyvos galimybė atsižvelgti į kaltininko turtinę padėtį vertintina labai rezervuotai.

Asmenų lygiateisiškumo principas (Konstitucijos 29 str., CK 1.2 str.) reiškia diskriminavimo draudimą ir, kaip jau buvo minėta, reikalavimą, kad vienodos situacijos būtų vertinamos vienodai.⁸⁴ Lygiateisiškumo principo pažeidimas gali pasireikšti tuomet, kai asmeniui, kuriam padaryta žala, teismų praktikoje nusistovėjusio dydžio pinigų suma sumažinama remiantis tuo, kad žalą sukėlusio asmens turtinė padėtis yra sunki. Tokiu atveju lyg ir diskriminuojami asmenys, kurių turtinė padėtis nėra sunki ir iš kurių vien dėl to būtų priteisiamos didesnės sumos už padarytą žalą. Nukentėjusieji taip pat nebūtų vertinami vienodai (lygiateisiškai), jei jiems patyrus vienodą žalą priteistos sumos dydis (smarkiai) skirtųsi priklausomai nuo žalą padariusių asmenų turtinės padėties. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnis nepaneigia to, jog įstatyme gali būti nevienodai reglamentuojamas tam tikrų kategorijų asmenų, kurių padėtis skirtinga, teisinis statusas. Tačiau tarp šių asmenų kategorijų turi būti tokio pobūdžio ir tokios apimtys skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas.⁸⁵ Taigi iš esmės lygiateisiškumo principas

⁸⁴ Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Ats. red. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2001, p. 61. Europos deliktų teisės principų 10:301 straipsnyje numatyta, kad žalos atlyginimo dydis esant objektyviai vienodiems praradimams turėtų būti priteisiamas vienodas.

⁸⁵ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės

nepaneigia tokio reguliavimo galimybės, kai sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio atsižvelgiama į žalą padariusio asmens turtinę padėtį. Tačiau reikia labai kruopščiai įvertinti, kokia (kiek sunki) turi būti žalą sukėlusio asmens turtinė padėtis, kad žalos atlyginimo mažinimas jos pagrindu taptų objektyviai pateisinamas (ypač atsižvelgiant į gyvybės atėmimo ir sveikatos sutrikdymo bylų specifiką).

Atliekant vertinimą teisingumo ir proporcingumo principų kontekste svarbu nepamiršti ne tik to subjekto, kurio atžvilgiu taikoma tam tikra priemonė (t. y. kaltininko), bet ir nukentėjusiojo interesų. Suma už neturtinę žalą atitiks proporcingumo principą tik tuomet, kai jos dydis atspindės pažeistų vertybių svarbą. Teismų praktikoje ne kartą buvo pabrėžta, kad žmogaus gyvybė ir sveikata yra pripažįstamos kaip itin svarbios vertybės, kurioms taikoma išskirtinė teisinė apsauga.⁸⁶ Atitinkamai yra akcentuojama, kad pažeidimo pasekmės yra pats svarbiausias ir lemiantis kriterijus sprendžiant dėl priteistinos neturtinės žalos.⁸⁷ Kitiems neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijams, įskaitant kaltininko turtinę padėtį, tokio pobūdžio bylose reikšmės gali būti teikiama tik išimtiniais atvejais ir šiais pagrindais neturtinė žala neturėtų būti mažinama labai žymiai.⁸⁸ Pažymėtina, kad ir Europos deliktų teisės principų 10:401 straipsnyje teigiama, kad išimtiniais atvejais, jei žalą padariusio asmens finansinė padėtis dėl visiško žalos atlyginimo sudarytų jam slegiančią (angl. *oppressive*) našta, atlygintinos žalos dydis gali būti sumažintas, tačiau tai turi būti daroma turint galvoje pažeistų vertybių svarbą. S. Cirtautienė nurodo, kad Ispanijoje, Prancūzijoje, Belgijoje žalą padariusio asmens turtinė padėtis apskritai nelaikoma pagrindu nukrypti nuo teismų praktikoje nusistovėjusių neturtinės žalos dydžių. Olandijoje ir Lenkijoje – tik išimtiniais atvejais. Panašiai šis klausimas sprendžiamas ir Austrijoje bei Anglijoje.⁸⁹ Tiesa, Vokietijoje ir Italijoje į turtinę kaltininko padėtį atsižvelgiama.⁹⁰

Kokia kaltininko turtinė padėtis laikytina išimtinai bloga, kad būtų galima pagrįstai

pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2000, Nr. 105-3318.

⁸⁶ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis bylose Nr. 3K-3-394/2006, Nr. 3K-3-396/2008. Europos deliktų teisės principų 2:102 str. (2) p. pabrėžiama, kad gyvybei, psichinei ir fizinei sveikatai, laisvei ir orumui (priešingai nei asmens ekonominiams komerciniams interesams) taikoma plačiausia teisinė apsauga.

⁸⁷ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis bylose Nr. 3K-3-371/2003, Nr. 3K-7-255/2005, Nr. 3K-3-394/2006.

⁸⁸ Taip pat mano R. Volodko. Žr. *Volodko R.* Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus // *Verslo ir teisės aktualijos*. 2009, t. 3, p. 256.

⁸⁹ *Cirtautienė S.*, 2008, p. 186.

⁹⁰ *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.*, 2005, p. 79, 95.

kiek pakoreguoti priteistinos neturtinės žalos dydį? Tiek doktrinoje, tiek kai kuriose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse ir LAT atliktoje Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalgoje pasisakoma už tai, kad tik itin sunki žalą padariusio asmens (ir jo šeimos) padėtis gali būti pagrindu mažinti priteisiamą sumą šios kategorijos bylose. Antai R. Voloko rašo, kartu ir cituodama rusų civilinės teisės specialistą Beliackiną, kad teisingumo principo paskirtis užkirsti kelią tokioms situacijoms, kai „atskiri asmenys ar šeimos būtų pastumtos į nepakenčiamas gyvenimo sąlygas“ (Beliackin, 1996). CK komentaro autoriai taip pat labai siaurai apibrėžia priteistinos neturtinės žalos mažinimo (jų vartojama terminija – „nukrypimo nuo visiško žalos atlyginimo principo“) galimybes: „reikšmės turi ne bet kokia, o tik sunki turtinė padėtis, t. y. kai žalą padaręs asmuo neturi turto ar pajamų, užtikrinančių paprasčiausių jo būsto ir maisto poreikių tenkinimą“.⁹¹ Minėtoje LAT apžvalgoje taip pat asmens sunki turtinė padėtis apibūdinama išimtinėmis aplinkybėmis: „pavyzdžiui, nustatytas žalos dydis sukeltų atsakovui ir jo šeimos nariams labai sunkių padarinių: šeima, kurioje yra nepilnamečių vaikų, prarastų būstą, pritrūktų būtiniausių maisto produktų ir pan.“ Apžvalgoje cituojamoje byloje moteris buvo bedarbė, negaunanti jokių pajamų, išlaikanti dvi nepilnametes dukras, o prašoma 70 000 Lt suma dėl žalos, padarytos nužudžius vyrą, galėtų būti atlyginama tik pardavus jos vienintelį būstą.⁹² Byloje Nr. 3K-3-116/2004 LAT pabrėžė ir kitus aspektus, kurie yra svarbūs vertinant išimtinai sunkią kaltininko turtinę padėtį. LAT išaiškino, kad teismui būtina išsiaiškinti, ar aplinkybės, dėl kurių daroma išvada apie žalą padariusio asmens sunkią padėtį, yra *pastovaus ir ilgalaikio pobūdžio*. Tai reiškia, kad turi būti įvertinama ne tik žalą padariusio asmens turtinė padėtis, egzistuojanti bylos nagrinėjimo metu, bet ir šio asmens sveikatos būklė, šeiminių ir socialinių padėčių apibūdinančios bei kitos reikšmingos aplinkybės, kurios gali daryti įtaką jo turtinei padėčiai tiek bylos nagrinėjimo metu, tiek ateityje. Vien tai, kad bylos nagrinėjimo metu asmuo neturi turto ir pajamų, nėra pakankamas pagrindas mažinti priteisiamą neturtinę žalą.⁹³ Be to, teismų praktikoje atsižvelgiama ir į tai, dėl kokių priežasčių asmuo neturi turto. Jeigu turtas yra perleistas vengiant išieškojimo, į asmens turtinę padėtį sprendžiant dėl neturtinės žalos neatsižvelgiama.⁹⁴

Remiantis panašia logika, neturėtų būti sureikšminamas ir numatomas turtinės (ir

⁹¹ Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Ats. red. Mikelėnas V., 2003, p. 392.

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus parengta Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29.

⁹³ Praktinės išieškojimo problemos tokiu atveju galėtų būti sprendžiamos išdėstant išmokas per tam tikrą laikotarpį.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuosprendis byloje Nr. 2K-442/2009, Volodko R., 2010, p. 260–261.

socialinės) padėties pablogėjimas dėl gresiančios laisvės atėmimo bausmės vykdymo. Antai LAT byloje Nr. 2K-289/2009 atmetė S. J., nuteisto 18 metų laisvės atėmimu už nužudymą iš savanaudiškų paskatų, kasacinio skundo argumentus dėl priteistos neturtinės žalos dydžio – po 100 tūkst. Lt abiem sūnums – nurodydamas, kad „apeliacinės instancijos teismo išvados yra teisingos, jos grindžiamos neturtinės žalos dydį lemiančiais kriterijais ir neprieštarauja teisingumo, protingumo ir proporcingumo principams, o kaltinamo asmens galimybės atlyginti žalą, jo padėtis – neturi esminės įtakos nustatant atlygintinos žalos dydį. Pusiausvyra tarp nukentėjusių asmenų teisių į neturtinės žalos atlyginimo įgyvendinimą ir nuteistojo padėties, teisėtą prioritetą suteikiant pirmiesiems, yra išlaikyta“. Tiesa, kai kurie analizuotos teismų praktikos pavyzdžiai patvirtina R. Volodko pastebėjimą, kad Lietuvos teismų praktikoje galima išvelgti vadinamosios teismo sprendimo įvykdymo sėkmingumo idėjos taikymo užuomazgų, kai yra analizuojamas žalą padariusio asmens pajėgumas išmokėti, teismo nuomone, teisingumą atitinkančią kompensaciją. Šiuo atveju vertinama priteisiamo neturtinės žalos atlyginimo dydžio realaus gavimo, išieškojimo iš atsakovo tikimybė ir reikalaujama tokios piniginės kompensacijos, kuri realiai pasiektų nukentėjusį per protingą terminą, kuria nukentėjusysis dar galėtų ir spėtų pasinaudoti.⁹⁵ Suprantama, nedidelės sumos išieškomos sėkmingiau. Bet labai abejotina, ar tikrai sėkmingai išieškota (visa) nedidelė suma reiškia teisingą ir proporcingą nukentėjusio asmens pažeistų interesų gynybą, jo patirtų praradimų įvertinimą.

Didelė dalis už nužudymą nuteisiamų asmenų yra nubaudžiami ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis.⁹⁶ Jei kaltininkas neturi sukaupęs turto, jo galimybės įkalinimo metu ar ateityje sumokėti priteistą išmoką dažniausiai yra nedidelės. Tačiau ar teismo priteista suma už tokių svarbių vertybių pažeidimą kaip šilti šeimos santykiai (pažeidžiami atėmus gyvybę šeimos nariui), sveikata ir visaverčio gyvenimo perspektyvos (itin sunkiai ir negrįžtamai sutrikdžius sveikatą) turėtų atspindėti itin kuklią kaltininko ekonominę padėtį? Ar priteisus palyginti nedidelę sumą (viena kita dešimtis tūkstančių litų) ir ją sėkmingai išieškojus būtų pasiektas pagrindinis išmokos tikslas – pripažintas asmens teisių pažeidimo sunkumas? Ar tokią pinigų sumą, tegu ir operatyviai išmokėtą, būtų galima įvertinti kaip *realų* nukentėjusiojo interesų pripažinimą ir apsaugą? Ar nukentėjusysis, kuriam būtų priteista tokio dydžio neturtinė žala, vietoj pagarbos nepatirtų pažeminimo?

⁹⁵ Žr. Volodko R., 2010, p. 261. Iš praktikos, pvz., Kauno rajono apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-23-358/2009 (apeliacinė byla Nr. 1A-431-397/2009), Vilkaviškio rajono teismas nuosprendis byloje Nr. 1-251-633/2009, Klaipėdos apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-40-107/2010.

⁹⁶ Paskirtos bausmės už nužudymą vidurkis 2010 m. buvo 11 m. 2 mėn. ir 22 d., realiai atliktos – 6 m. 4 mėn. 16 d., iš „Nuteistųjų skaičius, sudėtis (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaita 2010 m. suvestinė“. Prieiga per internetą: < http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 >.

Sprendimo įvykdymo sėkmingumo idėja, regis, remiasi praktiniais sumetimais. Tačiau ir jie nėra visiškai aiškūs. Praktiniu aspektu suprantama, kad suma, kuri realiai pasieks ieškovą, tiesiogiai priklauso nuo atsakovo esamo ir būsimo mokumo. Tik klausimas, ar yra koks nors ryšys tarp atsakovo mokumo ir priteistos neturtinės žalos dydžio, ar suma, kuri realiai pasiektų ieškovą, smarkiai skirtųsi priteisus mažesnę („realiai išieškoma“) ar didesnę sumą. Pavyzdžiui, dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo priteisus tiek 50 000 Lt, tiek 200 000 Lt, nustačius vienodą sprendimo vykdymo tvarką, ieškovas 50 000 Lt gautų tokiu pačiu metu, nepriklausomai nuo bendros priteistos sumos. Taigi sumažinta pinigų suma nebūtų lengviau pasiekama ieškovui nei tokia pati suma kaip didesnės priteistos pinigų sumos dalis. Taigi ir praktiniu aspektu neaišku, ką realiai duotų neturtinės žalos mažinimas iki „realiai išieškotinos sumos“. R. Volodko nuomone, priteista suma būtų išieškoma efektyviau ir atsakovas būtų suinteresuotas ją išmokėti operatyviau, jei matytų aiškią ir pakankamai artimą priteistos sumos išmokėjimo perspektyvą.⁹⁷ Autorė teigia, kad taip būtų greičiau pasiekta protinga šalių interesų pusiausvyra. Tačiau nereikia pamiršti, kad ieškovo interesas yra ne gauti *visą* priteistą sumą, o gauti kuo adekvatesnę pažeistai vertybei sumą. Geriau per metus gauti 20 000 Lt kaip dalį priteistos sumos, nei per tą patį laikotarpį gauti 20 000 Lt kaip visą sumą. Antruoju atveju būtų galima sakyti, kad teismo sprendimas buvo įvykdytas operatyviai. Bet ar iš tiesų tokiu atveju būtų pasiekta šalių interesų pusiausvyra? Faktas, kad teismo sprendimas įvykdytas, anaip tol automatiškai nereiškia, kad ieškovo interesai buvo tinkamai apginti, jeigu įvykdytu sprendimu buvo priteista neproporcingai maža neturtinė žala.

Tais atvejais, kai žala gyvybei ar sveikatai yra padaroma tyčiniu nusikaltimu, įstatymų leidėjas laikosi kategoriškos pozicijos: CK 6.282 straipsnio 3 dalyje imperatyviai draudžia teismui atsižvelgti net ir į labai sunkią kaltininko turtinę padėtį sprendžiant dėl priteistinių sumų už tyčiniu nusikaltimu padarytą žalą. Šia nuostata iš esmės atsakoma į anksčiau iškeltą klausimą, ar įmanoma suderinti baudžiamosios ir civilinės teisės nuostatas sprendžiant dėl tyčinių nusikaltimų padarymo teisinių ir su jomis susijusių ekonominių socialinių pasekmių. Kaip matome, sprendžiant šį klausimą, teisingumo principo aspektas, kad turi būti siekiama tam tikro abiejų šalių turtinių interesų balanso ir rūpinamasi bent minimaliais kaltininko ir jo artimųjų ekonominiiais-socialiniais interesais, įstatymų leidėjo nuomone, netaikytinas.

Teismų praktikoje, regis, nėra vienareikšmiško požiūrio į šį klausimą. Anksčiau cituotoje byloje dėl nužudymo iš savanaudiškų paskatų Nr. 2K-289/2009 buvo labai aiškiai suteiktas prioritetas nukentėjusiojo interesams. O štai LAT apžvalgoje kaip tinkama praktika buvo pateiktas minėtas pavyzdys, kuriame teismas atsižvelgė į sunkią moters turtinę padėtį, nors ji žalą padarė tyčia nužudydama savo vyrą. LAT byloje

⁹⁷ Volodko R., 2010, p. 262.

Nr. 3K-3-394/2006, kurioje buvo sprendžiama dėl neturtinės žalos, padarytos tyčia sunkiai sužalojus žmogų plėšimo metu, ši nuostata nebuvo taikoma, o buvo vertinama taip pat ir žalą padariusiųjų asmenų turtinė padėtis: „teisėjų kolegija sprendžia, kad ieškovo vertinimu nustatytas ir ieškiniu prašytas priteisti 40 000 Lt neturtinės žalos dydis nėra pernelyg didelis, atitinka įstatymo reikalavimus, taip pat atsižvelgia į žalą padariusių asmenų galimybes, nes tai jauni ir darbingi asmenys; neturtinės žalos dydis įvertina jų dabartinę turtinę padėtį, todėl teisingumo, sąžiningumo ir protinumo požiūriu yra pakankamai pasvertas“.⁹⁸ R. Volodko taip pat pabrėžia, kad teismų praktikoje ne visuomet paisoma CK 6.282 str. 3 d. įtvirtinto draudimo ir neretai net tyčinio sąmoningo, piktybinio, iš anksto apgalvoto veikimo, lėmusio žalos atsiradimą atvejais, sunki tokią žalą sukėlusio ar už žalą atsakingo asmens turtinė padėtis tampa pagrindu priteisti nukentėjusiajam mažesnę neturtinės žalos kompensaciją.⁹⁹ Ir mūsų atliktos naujausios teismų praktikos analizė rodo, kad teismai ir tyčinių nužudymų ar tyčinių sunkių sveikatos sutrikdymo bylose sprendimų dėl išmokos už neturtinę žalą motyvuose analizuoja ar bent daro nuorodas į kaltininko turtinę padėtį ir atsižvelgia į ją nustatydami išmokos dydį.¹⁰⁰ Sunku apibendrintai pasakyti, ar tai sąmoningas įstatymo aiškinimas *contra legem*, ar tiesiog nekompetentingas ir atsainus teismų požiūris į sprendimų motyvaciją. Atliekant analizę taip pat buvo pastebėta, kad teismai apskritai neretai labai plačiai interpretuoja ir taiko kaltininko turtinės padėties kriterijų, sprenddami dėl priteistinos išmokos už neturtinę žalą: ne tik kartais atsižvelgdami į jį tyčinių nusikaltimų bylose, bet ir kitose bylose išmokos mažinimo pagrindu pripažindami ne itin sunkią, bet ir tokią turtinę padėtį (ir jos perspektyvą), kuri „nėra labai gera“,¹⁰¹ „nėra itin gera“,¹⁰² ar tiesiog „nėra gera“, ar „kaltininko pajamos nėra didelės“. Tokia motyvacija kelia didelių abejonių, ar tokiu būdu nėra paneigiama pinigų už neturtinę žalą dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo paskirtis, ar yra pakankamai ginami ieškovo interesai, t. y. ar interesų svarstyklės nėra pernelyg pasvirusios atsakovo pusėn.

Dar vienas teisingumo principo aspektų, susijęs su neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijais, yra **protingumo principas**. Šis principas reikalauja, kad kiekvienas asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai ir sąžiningai. Protingumo principas leidžia neginti asmens, kuris elgiasi neprotingai – neatidžiai, nerūpestingai, neapdairiai,

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-394/2006.

⁹⁹ *Volodko R.* Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus // *Verslo ir teisės aktualijos*, 2009, t. 3, p. 260.

¹⁰⁰ Žr. 1 ir 2 lenteles prieduose (prieiga per internetą: <www.teise.org/Publikacijos/Teisesproblemos>).

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla Nr. 2K-422/2009.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla Nr. 2K-271/2010.

nesąžiningai, teisių.¹⁰³ Iš jo kyla vienas iš neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų – **nukentėjusio asmens kaltė**. Visiškai logiška ir teisinga, kad asmuo, kuris tyčia padidina sau žalą, provokuojančiu elgesiu ar neatsargiu elgesiu prisideda prie žalos jam padarymo, gali pretenduoti tik į mažesnę nei įprasta teismų praktikoje pinigų sumą ar jos apskritai negauti.¹⁰⁴ Teismų praktikoje dažnas atvejis, kai asmuo prašo priteisti piniginę sumą už sveikatos sutrikdymą, padarytą kaltininkui peržengus būtinąsias ginties ribas, arba padarytą per abipusį konfliktą, virtusį muštynėmis, kai prieš tai kaltininkas ir nukentėjęsysis kartu girtavo. Tokiais atvejais teismai neretai ryžtingai mažina priteistinas sumas, kai kuriais atvejais, turint galvoje, kad žala padaryta vis dėlto neteisėtu būdu, galbūt ir pernelyg drastiškai:

*Raseinių rajono teismas nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl tyčinio sunkaus sveikatos sutrikdymo, kurį padarė K., batu apautos kojos padu dusyk suduodamas nuo pirmojo smūgio kumščiu nukritusiam nukentėjusiajam. Šiam nuo smūgių po kietuoju smegenų dangalu išsiliejo kraujas, dėl ko galiausiai nukentėjęsysis neteko 100 proc. darbingumo, tapo visiškai neįgalus.*¹⁰⁵ Teismas priteisė nukentėjusiajam tik 12 000 Lt. Teismas, motyvuodamas savo sprendimą, nurodė, kad šalia kaltininko turtinės padėties (nusikaltimeas tyčinis! – aut. past.) atsižvelgiama į nukentėjusiojo provokuojančius, neteisėtus veiksmus K. atžvilgiu. Turint galvoje, kad tokio sutrikdymo laipsnio žala sveikatai laikytina iš esmės pačia didžiausia įmanoma neturtine žala, priteistoji suma vargiai atitinka proporcingumo ir teisingumo principus net ir atsižvelgiant į provokuojančius nukentėjusiojo veiksmus.

Nukentėjusieji neretai neatsargiu elgesiu prisideda prie neatsargaus gyvybės ar sveikatos sutrikdymo pažeisdami Kelių eismo taisykles (išeidami į kelią ne pėsčiųjų perėjoje, būdami neblaivūs, važiuodami neblaivaus vairuotojo automobilyje neprišėgę saugos diržų ir pan.). Tai teismai taip pat laiko pagrindu priteisti visiškai nedideles sumas už patirtą neturtinę žalą (retai kada viršijančias 20 000 – 10 000 Lt).

Galiausiai aptartinas CK 6.250 straipsnyje numatytas kriterijus, dėl kurio pagrįstumo civilinės teisės doktrinoje yra nesutariama, yra **žalą padariusio asmens kaltė** (jos forma ir laipsnis). Su šiuo kriterijum artimai susijęs ir kitas subjektyvus kriterijus – **kaltininko asmenybę apibūdinančios aplinkybės** (teistumas, ankstesni teisės pažeidimai, atsakomybės už pažeidimą vengimas ar priešingai – gailėjimasis dėl padarytos žalos, savanoriškas dalies žalos atlyginimas ir t. t.). Iš kokio teisingumo principo aspekto galėtų būti kildinami šie kriterijai? Išties sunku pasakyti.

¹⁰³ Žr. Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga, 2001, 1.5 str.

¹⁰⁴ Šiuo požiūriu vadovaujamosi iš esmės visose Europos valstybėse. Žr. Koch B. A., Koziol H. (eds.) Compensation for personal injury in a comparative perspective/ European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2004, p. 418.

¹⁰⁵ Raseinių rajono apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-74-0551/2007.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, teisinga yra tokia pinigų suma už neturtinę žalą, kuri atitinka savo paskirtį. Jau aptarėme, kad šių pinigų paskirtimi neturėtų būti laikomas baudimas. Remdamasi šiuo argumentu S. Cirtautienė griežtai pasisako prieš kaltės pobūdį bei kitas subjektyvias kaltininko asmenį, o ne patirtos žalos dydį apibūdinančias aplinkybes kaip priteistinių piniginių sumų už neturtinę žalą dydžio kriterijus.¹⁰⁶ Tokia pati pozicija atspindėta ir Europos civilinės teisės pažeidimų principuose, kurių 10:301 straipsnyje teigiama, kad į kaltininko kaltės laipsnį atsižvelgtina tik tuomet, kai jis turi reikšmės aukos išgyvenimų dydžiui. Tokia pozicija yra pasirėmęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, byloje Nr. 3K-3-393/2008 nurodęs, kad žalą padariusio asmens kaltę traktuotina kaip neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus tik tais atvejais, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina nukentėjusiojo asmens išgyvenimus, t. y. kai žala yra padaroma tyčia. Čia reikėtų išskirti klausimą, ar visuomet, ar bent daugeliu atvejų patirta neturtinė žala iš esmės skiriasi priklausomai nuo kaltininko kaltės formos. Pasvarstykime, kiek, palyginti su artimo žmogaus netekimo skausmu, svarbi aplinkybė, ar gyvybė buvo atimta tyčia (pvz., per apiplėšimą), ar neatsargiai (pvz., per eismo įvykį), kiek labiau pirmoji aplinkybė didina skausmą, palyginus su antrąja. Abejotina, kad skirtumas iš tiesų būtų esminis. Apžvalgoje LAT vienareikšmiškai teigia, kad veikiant tyčia, t. y. siekiant, kad nukentėjusysis patirtų kančias, pažeminimą, stresą ir pan., yra padaroma kur kas didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju, todėl akivaizdu, kad esant šiai kaltės formai, neturtinės žalos dydis atitinkamai mažesnis. Tokios nuomonės laikosi ir R. Volodko.¹⁰⁷ Mano manymu, vienareikšmiškai teigti, kad tyčia padaryta žala visuomet sukelia aiškiai didesnę neturtinę žalą ir yra pagrindas priteisti ženkliai didesnes sumas už neturtinę žalą, nėra pagrindo. Kaip yra visuotinai pripažįstama, esminis patirtos neturtinės žalos dydžio veiksnys yra kilę padariniai. O tai, ar netektis patirta dėl kaltininko pykčio priepuolio (tyčinių veiksmų) ar dėl, pavyzdžiui, jo rizikingo vairavimo (neatsargumo), linkčiau manyti, negali labai reikšmingai palengvinti nukentėjusiojo asmens situacijos ir jo išgyvenimų. Įdomu, kad mūsų atlikta bylų analizė parodė, kad priteistų išmokų dydžiai tyčinio ir neatsargaus gyvybės atėmimo bylose labai nesiskiria, nors teismai bylose dėl neatsargaus gyvybės atėmimo kaltės formą dažnai mini kaip vieną priteistos neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų.

Manytina, kad iš esmės vieninteliai atvejai, kai kaltininko kaltė ir jos laipsnis galėtų būti aktualūs nustatant priteistinos sumos dydį, būtų tuomet, kai reikia paskirstyti priteistinas sumas tarp kelių kaltininkų arba nuspręsti dėl priteistinos sumos, kai

¹⁰⁶ Cirtautienė S., 2008, p. 194.

¹⁰⁷ Volodko R., 2010, p. 212.

prie žalos atsiradimo ar jos padidėjimo yra prisidėjęs nukentėjusysis.¹⁰⁸

Taigi pagrindinis ir aiškiai dominuojantis neturtinės žalos dydžio kriterijus yra ir turėtų būti kilę padariniai. Kaltininko asmenybę apibūdinančių aplinkybių reikšmė turėtų būti minimali. R. Volodko nurodo, kad sprendžiant dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio, asmenybę apibūdinančioms aplinkybėms turėtų būti teikiama tokia reikšmė, kaip ir baudžiamojoje teisėje, t. y. jos yra svarbios priimant šį sprendimą.¹⁰⁹ Tačiau turint galvoje skirtingą bausmės ir pinigų už neturtinę žalą paskirtį, su šia mokslininkės nuomone sutikti negalima. Asmenybę apibūdinančių aplinkybių, kaip ir kaltės formos akcentavimas labiau sietinas su baudinio prevencinio priteisiamų pinigų paskirties supratimu, kuriam aš nepritariu.

5. REKOMENDUOTINI NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIAI BEI JŲ DYDŽIAI LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Aptarti neturtinės žalos dydžio kriterijai rodo, į kokias aplinkybes teismai turėtų atsižvelgti priteisdami pinigines sumas už neturtinę žalą, tačiau vis dar lieka neatsakyta, kokios konkrečios sumos galėtų būti tinkamais orientyrais sprendžiant šį klausimą.

Visuotinai pripažįstama, tai įtvirtinta ir Europos civilinės teisės pažeidimų principų 2:102 (2) straipsnyje, kad gyvybei, fizinei ir dvasinei sveikatai, žmogaus orumui ir laisvei, kaip svarbiausiosioms vertybėms, ir skirtingai nuo ekonominių interesų, taikytina pati plačiausia apsauga. To paties straipsnio (1) dalyje numatyta, kad kuo ginama vertybė yra svarbesnė ir kuo ji apibrėžtesnė bei akivaizdesnė, tuo platesnės apimties apsauga interesui turėtų būti taikoma (2:102 straipsnis). Neturtinė žala bylose dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo ar gyvybės atėmimo paliečia itin svarbias vertybes – fizinę ir psichinę asmens sveikatą, jo asmenybę, socialinius ryšius ir jų palaikymo galimybes, savarankiško visaverčio gyvenimo perspektyvas įvairiais aspektais, nuo kurių labai priklauso žmogaus gyvenimo kokybė. Nesunku suvokti, kad sveikatos sutrikimai (ypač sunkūs ir ilgalaikiai) ar artimų šiltų santykių palaikymo su artimiausiais žmonėmis galimybių praradimas artimiesiems žuvus turi itin didelės neigiamos reikšmės žmogaus asmenybės raidai, gyvenimo kokybei. Su tokiais praradimais turtiniai nuostoliai, net ir itin didelės vertės, vargiai gali lygintis. Taigi, ko gero, būtų visiškai pagrįsta teigti, kad teisingos ir proporcingos *maksimalios*¹¹⁰ sumos už neturtinę žalą itin sunkius padarinius sukėlusio sunkaus sveikatos sutrikdymo bylose turėtų būti itin didelės, viršijančios, pavyzdžiui, naujo vidutinės

¹⁰⁸ Koziol H., Wilcox V. (ed.), 2009, p. 117.

¹⁰⁹ Volodko R., 2010, p. 238.

¹¹⁰ T. y. išmokos nesant aplinkybių, kurios leistų pagrįstai mažinti išmoką.

klasės automobilio kainą (apie 60 000 – 100 000 Lt)¹¹¹ ar penkerių metų vidutinio neto darbo užmokesčio Lietuvoje sumą (apie 97 000 Lt¹¹²) ir artimas ar viršijančias vidutinio būsto kainas (apie 84 400 – 190 350 Lt).¹¹³

Nors apskritai gyvybė yra laikytina didžiausia vertybe, didžiausios sumos vis dėlto priteistinos ne gyvybės atėmimo, o **sveikatos sutrikdymo bylose**. Tai grįstina tuo, kad gyvybės atėmimo bylose sprendžiama dėl neturtinės žalos ne už gyvybės praradimą (ieškovas yra ne mirusysis), o dėl žalos dėl artimo bendravimo, šiltų santykių ir jų vystymo perspektyvų su mylimu žmogumi netekties, kurią patiria žuvusiojo artimasis, teikiantis ieškinį. Šie išgyvenimai labai skaudūs, tačiau sunkaus sveikatos sutrikdymo pačiais sunkiausiais atvejais (kai asmuo tampa dideliu laipsniu neįgalus) nukentėjusiojo kančios yra didesnės, dargi įvairiapusiškesnės: jis tam tikrą laiką jaučia fizinį skausmą, patiria kasdienį fizinį diskomfortą, taip pat ir asmenybės degradaciją, negrįžtamą socialinio gyvenimo ir jo perspektyvų kolapsą, tampa priklausomas nuo kitų asmenų. R. Volodko pastarųjų metų Lietuvos teismų praktikoje išvelgia tam tikrą sveikatos sutrikdymo bylų „pirmavimą“ prieš bylas dėl gyvybės atėmimo už neturtinę žalą priteisiamų sumų dydžio aspektu. Tokią tendenciją būtų galima vertinti pozityviai, tačiau mūsų tirtų 2009–2010 metų bylų analizės duomenys tokio „pirmavimo“ nerodo. Maksimalūs dydžiai sveikatos sutrikdymo bylose, skirtingai nuo gyvybės atėmimo bylų, neviršija 100 000 Lt. Kartu galima pažymėti, kad 100 000 Lt suma, atsižvelgiant į asmens patirtų praradimų mastą, nelaikytina itin didele suma už sunkias pasekmes sukėlusį sunkų sveikatos sutrikdymą.

Tirtose 2009–2010 metų bent dviejose teisminėse instancijose nagrinėtose baudžiamosiose bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl neturtinės žalos dėl itin sunkias pasekmes sukėlusio sunkaus sveikatos sutrikdymo (kai nukentėjęs asmuo praranda 80–100 proc. darbingumo) priteistų sumų dydžiai buvo labai skirtingi: 90 000 – 100 000 Lt (3 bylos), 50–60 tūkst. (3 bylos) ir viena 2008 metų byla, kurioje priteista vos 12 000 Lt 100 proc. nedarbingumo netekusiam ir visiškai neįgaliam tapusiam asmeniui.¹¹⁴

¹¹¹ Vidutinės klasės automobiliai, pavyzdžiui, „Toyota Corolla“, „Škoda Octavia“, „Volkswagen Passat“ ir pan.

¹¹² Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis Lietuvoje 2011 m. pirmą ketvirtį sudarė 1 613,3 Lt. Lietuvos statistikos departamento informacija. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=9148&PHPSESSID=99d0e215e7f7e35604db4442bb0419fe>>.

¹¹³ Kainų intervalas skaičiuotas 50 kv.m būstui, imant vidutinę senesnės statybos buto kainą Lietuvoje ne Vilniaus mieste (1 688 Lt/kv.m) ir vidutinę naujos statybos buto kainą Vilniuje (3 807 Lt/kv.m). 2011 m. II ketvirčio Registrų centro duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.butavilniuje.info/preliminarus-2011-m-antrojo-ketvirčio-busto-kainu-indeksas/>>.

¹¹⁴ Žr. 1 lentelę (prieiga per internetą: <www.teise.org/Publikacijos/Teisėsproblemos/>).

Sprendimas pastarojoje byloje kažin ar reikalauja didesnių komentarų. Teismas pažymėjo, kad nukentėjusysis buvo sunkiai suluošintas bei neteko 100 procentų darbingumo ir yra visiškai neįgalus. N savijauta negerėja, jis pats savarankiškai negali pajudėti ir apsitarnauti, be to, nesugeba nei normaliai kalbėti, nei išreikšti savo minčių ir yra praktiškai visai praradęs atmintį.¹¹⁵ Sunku įsivaizduoti didesnius asmens praradimus ir vargu ar galima kalbėti apie priteistos sumos ir patirtos žalos nors apytiksle proporcija. Teismo motyvai (trumpa nuoroda į turtinę kaltininko padėtį (beje, žala padaryta tyčiniu nusikaltimu) bei tai, kad nusikaltimo padarymui turėjo reikšmės provokuojantis nukentėjusiojo elgesys) neatrodo pakankami pagrįsti atsižvelgiant į tokį mažą priteistos sumos dydį.

Sprendimai priteisti 50–60 tūkst. sumas dėl nusikaltimo tapusiems visiškai neįgaliesiems asmenims taip pat kelia abejonių dėl jų proporcingumo. Priteisus tokią sumą asmeniui, kurio dešinioji kūno pusė tapo paralyžiuota, sutriko kalba, jam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis ir jis gali tenkinti savo buitines, fizines reikmes tik nuolat padedamas savo sutuoktinės, darbingumas tik 10 proc., susidaro įspūdis, kad nusikaltimu buvo „sudaužyta“ ne asmens sveikata ir visaverčio gyvenimo perspektyvos, o viso labo jo ne itin brangus naujas automobilis. Teismo motyvai vėlgi itin lakoniški – vien nuoroda į teisingumą, protingumą ir sąžiningumą kriterijus; nei paties nukentėjusiojo kaltės, nei itin sunkios kaltininko turtinės padėties nenustatyta.¹¹⁶ Kitoje byloje, kurioje nukentėjusioji buvo netekusi 80 proc. darbingumo, pirmos instancijos teismas buvo priteisęs 100 000 Lt, o apeliacinės, motyvuodamas tuo, kad įvykio metu kaltininkas pats tapo neįgalus, sumažino priteistą sumą iki 50 000 Lt. Aukščiausiasis Teismas paliko galioti apeliacinės instancijos sprendimą pasiremdamas tuo, kad neva „apeliacinės instancijos teismo priteistas nukentėjusiajam neturtinės žalos dydis tiksliau atitinka neturtinės žalos dydį, priteisiamą baudžiamosiose bylose, kai eismo įvykius su analogiškais padariniais sukėlė apsvaigę nuo alkoholio kaltininkai, kasacinės bylos Nr. 2K-108/2007, Nr. 2K-766/2007, Nr. 2K-284/2009, kuriose kaltinamieji nuteisti pagal BK 281 straipsnio 4 dalį“.¹¹⁷ Iš motyvų gali susidaryti įspūdis, kad neva teismų praktikoje priteista neturtinė žala dėl itin sunkius padarinius sukėlusio sunkaus sveikatos sutrikdymo yra kur kas mažesnė nei 100 000 Lt. LAT nurodytose nutartyse priteistos sumos dėl neturtinės žalos, padarytos BK 281 str. 4 d. numatytu nusikaltimu, tesiekė 10–30 tūkst. litų. Tačiau skaitant šias nutartis matyti, kad jose anaipol nėra duomenų, kad sunkus sveikatos sutrikdymas būtų sukėlęs ilgalaikius itin sunkius padarinius, tad jų esminės aplinkybės anaipol nėra analogiškos (tai gana

¹¹⁵ Raseinių rajono apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-74-0551-2007, peržiūrėtas ir paliktas galioti Šiaulių apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-44-300/2008.

¹¹⁶ Rokiškio rajono apylinkės teismo nuosprendis byloje Nr. 1-152-128/2008, peržiūrėtas ir paliktas galioti Panevėžio apygardos teismo sprendimu Nr. 1A-107-134/2009.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla Nr. 2K-507/2009.

aiškiai rodo ir itin nedidelės šiose bylose priteistos sumos). Kur kas patikimesni atrodo R. Volodko pateikiami 2005–2009 metų civilinių bylų analizės duomenys, pagal kuriuos sunkaus sveikatos sutrikdymo, sukėlusio itin sunkius ilgalaikius padarinius, bylose yra priteisiama 70–300 tūkst. Lt sumos.¹¹⁸

Palyginti su sumomis, priteisiamomis kitų Europos Sąjungos valstybių teismuose, tai nėra didelės sumos. Italijoje už neturtinę žalą dėl sunkiausio laipsnio sveikatos sutrikdymo priteisiama iki 650 000 eurų (apie 2,24 mln. Lt),¹¹⁹ Anglijoje iki 333 000 svarų sterlingų (apie 1,33 mln. Lt), Vokietijoje iki 250 000 eurų (apie 863 tūkst. Lt) ir daugiau, Belgijoje iki 237 000 eurų (apie 818 tūkst. Lt), Šveicarijoje iki 140 000 eurų (apie 483 tūkst. Lt), Nyderlanduose iki 100 000 eurų (apie 345 tūkst. Lt).¹²⁰

Bylose, kuriose sunkus sveikatos sutrikdymas sukėlė 50–79 proc. darbingumo praradimą, priteistos sumos svyravo nuo 95 000 Lt (70 proc. nedarbingumo praradimas), 60–40 tūkst. (prarasta 55–60 proc. darbingumo) iki 10–20 tūkst. Lt. Pastarosios sumos vėlgi kelia abejonių dėl jų proporcingumo ir įžvelgti pagrindą šiose bylose priteisti itin nedideles sumas sunku. Teismų motyvuose minimas nukentėjusiojo girtumas ir dalis kaltės dėl įvykio arba daroma nuoroda į tai, kad kaltininkas turi išlaikytinių, t. y. į ne itin gerą kaltininko turtinę padėtį. Pastarasis motyvas iš viso negalėtų būti motyvu mažinti priteistiną pinigų sumą (teismai netikrino, ar yra duomenų apie galimą itin slegiančią kaltininko turtinę padėtį, kuri galėtų būti tam tikru, bet ne pirmajam svarbos motyvu priteisti kiek mažesnę neturtinę žalą). Neblaivumas (žinoma, tik jeigu tai turėjo įtakos padariniams kilti) ir dalis nukentėjusiojo kaltės galėtų būti reikšmingos aplinkybės, bet, manytina, ne tiek, kad pinigine suma už neturtinę žalą būtų pagrįstai sumažinta keletą kartų iki visiškai nedidelių, palyginti su asmens patirtų praradimų santykinė reikšme, sumų. Neimant sprendimų, kuriuose priteistos labai nedidelės iki 20 tūkst. Lt sumos, matyti, kad priteistų sumų diapazono minimalios ir maksimalios ribos yra kiek aukštesnės, nei nustatė R. Volodko analogiškose civilinėse bylose (kur nukentėjusieji prarado 40–80 proc. darbingumo) – 30–70 tūkst. litų.

Bylose, kuriose sunkus sveikatos sutrikdymas sukėlė mažesnę – iki 49 proc. – darbingumo praradimą, priteistos sumos svyruoja nuo 70 tūkst. Lt (viena byla), 30 tūkst. Lt iki 5 000 Lt. Pažymėtina, kad mažiausios sumos (5 000 ir 6 000 Lt) šios grupės bylose buvo priteistos anaipol ne mažiausią fizinę žalą patyrusiems asmenims – abiem atvejais nukentėjusieji prarado po 45 proc. darbingumo. Tačiau teismai, priteisdami tokias sumas, itin svarbiomis aplinkybėmis laikė dalį nukentėjusiojo kaltės dėl įvykio – vienu atveju buvo motociklu viršytas leistinas greitis, o kitu savo veiksmais suda-

¹¹⁸ Volodko R., 2010, p. 292.

¹¹⁹ Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A., 2005, p. 19.

¹²⁰ Koch B. A., Koziol H. (eds.), 2004, p. 433.

rytas pagrindas kilti būtinosios ginties situacijai, kurioje kaltininkas viršijo leistinas ginties ribas. R. Volodko tyrimas parodė, kad praradus 20–40 proc. darbingumo nukentėjusiesiems civilinių bylų teismų praktikoje priteisiama 10–30 tūkst. litų, o tai, atmetus ekstremumus, iš esmės atitinka ir mūsų gautus duomenis.

Nemažai bylų teismai nesiaiškino procentinės prarasto darbingumo išraiškos. Tokias bylas suskirstėme pagal atsiradusių padarinių prognozę – į bylas, kuriose duomenų apie ilgalaikius sveikatos sutrikdymo padarinius nėra, ir atvejus, kuriuose prognozuojami ilgalaikiai sveikatos sutrikdymo padariniai. Pirmuoju atveju priteistų sumų dydžiai svyravo nuo 60 tūkst. iki 2 tūkst., antruoju nuo 60 iki 10 tūkst. Pažymėtina, kad beveik visos 20 tūkst. ir mažesnės sumos buvo priteistos arba visiškai patenkinus ieškinį, arba atsižvelgiant į dalį nukentėjusiojo kaltės dėl įvykio (provokuojantį elgesį arba neatsargumą).

Apibendrinant pažymėtina, kad šiuo metu 80–100 proc. darbingumo praradusiems asmenims priteisiamos 50–100 tūkst. sumos už neturtinę žalą nėra pakankamai proporcingos ir ateityje rekomenduotina jas didinti iki 100 tūkst. Lt artimų ir didesnių sumų. 50 ir daugiau proc. darbingumo netekusiems asmenims dabar priteisiamos 40–60 tūkst. sumos taip pat turėtų didėti, priteisiant 50 tūkst. Lt ir didesnes sumas.

Gyvybės atėmimo bylose pagrindinis neturtinės žalos dydžio kriterijus yra žuvusiojo ir nukentėjusiojo asmens tarpusavio ryšys. Ko gero, galima pagrįstai teigti, kad artimiausias ryšys yra tarp kartu gyvenančių žmonių – tėvų ir nepilnamečių vaikų, taip pat tarp sutuoktinių (ar sugyventinių), galbūt kiek silpnesnis tarp kartu gyvenančių brolių ir seserų (išskyrus dvynius), tėvų bei su jais gyvenančių pilnamečių vaikų. Taip pat teigtina, kad tarpasmeninis ryšys yra silpnesnis ir atitinkamai patiriama žala netekties atveju yra mažesnė, kai ieškovas negyveno kartu su žuvusiuoju, žuvęs asmuo nebuvo ieškovui pats artimiausias žmogus, ieškovas turi kitų itin artimų žmonių (pvz., yra sukūręs savo šeimą). Nagrinėtose Lietuvos teismų bylose priteistos sumos ne visai atitiko šias prezumpcijas. Tiek pilnamečiams, tiek nepilnamečiams vaikams dėl jų tėvų ar tėvams dėl nepilnamečių ar pilnamečių vaikų priteistos sumos labai nesiskyrė. Užtat sutuoktiniams priteisiamos vyraujančios sumos buvo pastebimai mažesnės, nors sutuoktinių tarpusavio ryšys laikytinas ne mažiau artimu nei tėvų ir vaikų (ypač lyginant jį su tėvų ir suaugusių vaikų ryšiu).¹²¹

Mūsų analizuotose bylose dėl nepilnamečių vaikų ar jų tėvų žūties kiekvienam

¹²¹ Kaip jau buvo šioje studijoje užsiminta, įvairiose psichologų sudarytose streso skalėse (itin plačiai naudojama T. Holmeso ir R. Rahe'o sudaryta socialinių pokyčių vertinimo skalė (ang. *Social Reajusting Rating Scale, SRRS*) sutuoktinio mirtis vienareikšmiškai vertinama maksimaliu balų skaičiumi (100). Teko matyti skalių, kuriose maksimaliu streso balų skaičiumi įvertinti du dalykai – vaiko ir sutuoktinio netektis. Prieiga per internetą: <<http://www.uccs.umn.edu/oldsite/lasc/handouts/socialreadjustment.html>>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Holmes_and_Rahe_stress_scale>; <http://www.health-cures.com/stress/what-causes-stress/>.

ieškovui priteistos sumos svyravo milžinišku intervalu – nuo 300 tūkst. Lt iki 5 000 Lt. Gan nemaža dalis (7 iš 18) bylų, kuriose priteistos ne mažesnės kaip 100 000 Lt sumos. Lygiai tiek pat bylų priteista po 60–40 tūkst. ir likusiose po 20 tūkst. ar mažiau. Pažymėtina, kad bylose, kuriose priteista 100 tūkst. ar daugiau, ir tose, kuriose priteista 60–40 tūkst. Lt, iš esmės skirtingų aplinkybių nebuvo nustatyta (visais atvejais ieškovai ir žuvusieji buvo gyvenę kartu, palaikę artimus ryšius, jų pačių kaltės dėl tragiško įvykio nenustatyta). Kaip teismai nurodo motyvuojamose sprendimų dalyse arba kaip galima numanyti, priteistų sumų skirtumus iš esmės lėmė skirtingas teismų supratimas, kokios priteisiamos sumos būtų proporcingos ir kokios vyrauja praktikoje. Taip pat pasitaikė, kad perpus mažesnės sumos buvo priteistos dėl metodinių neturtinės žalos dydžio apskaičiavimo ypatumų, kai „praktikoje vyraujant 100 000 Lt suma“ buvo priteisiama abiem tėvams bendrai, taip kiekvienam iš tėvų faktiškai priteisiant perpus mažesnę sumą, nei „praktikoje įprasta“.¹²²

Kitose bylose buvo nustatyta neturtinės žalos dydžiui reikšmingų aplinkybių – buvo atsižvelgta į tai, kad dėl įvykio buvo ir žuvusiojo kaltės, į sunkią kaltininko turtinę padėtį, vienoje byloje, kurioje priteista vos 5 000 Lt, – kad žuvęs mažamečių dukrų tėvas su jomis negyveno. Tačiau net ir turint galvoje šias aplinkybes, kyla didelių abejonių, ar jos nebuvo pernelyg sureikšmintos, kiek priteistos sumos (5–20 tūkst. Lt) yra proporcingos ieškovų, praradusių itin artimą žmogų, patirtai žalai.

R. Volodko kaip vyraujančias sumas, priteisiamas žuvus nepilnamečiam vaikui, nurodo 40 – 100 tūkst. Lt.¹²³ Jei 5–20 tūkst. sumas gyvybės atėmimo byloje laikytume netipiniais atvejais, apatinė priteistinių sumų riba iš esmės sutampa su nustatytąja, bet R. Volodko nurodyta viršutinė riba, mūsų duomenimis, yra viršijama.

R. Volodko duomenimis, tėvams dėl pilnamečių vaikų mirties priteisiamos kur kas mažesnės sumos: 20–60 tūkst. litų. Mūsų tyrime į vieną grupę buvo imamos bylos ir dėl pilnamečių vaikų, ir dėl pilnamečių vaikų tėvų žūties. Ir itin didelių skirtumų nebuvo užfiksuota (nors, kaip minėta, jų buvo galima tikėtis). Priteistų sumų intervalas vėlgi nepaprastai platus: 200 000 – 3 150 Lt.

100 000 Lt ar daugiau buvo priteista 9 iš 43 bylų (ši dalis mažesnė nei bylose dėl nepilnamečių ar jų tėvų mirties). Likusiose bylose sumos svyravo tarp 75–30 tūkst., taip pat keliose bylose priteista 3–15 tūkst. Lt.

Dėl itin mažų sumų pažymėtina, kad neretai 10–30 tūkst. sumos priteisiamos visiškai patenkinus ieškinį. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, tokie sprendimai kelia minčių, kad teismai nepakankamai įsigilina į neturtinės žalos dydžio klausimą ir neapsvarsto didesnės nei ieškinyje nurodyta sumos priteisimo galimybes.

Priteisdami apie 10–60 tūkst. sumas teismai paprastai akcentuoja tai, kad ieškovas

¹²² Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-422/2009.

¹²³ Volodko R., 2010, p. 311.

negyveno su žuvusiu asmeniu, atkreipia dėmesį, jei yra nustatyta žuvusiojo kaltės dėl įvykio, bylose dėl neatsargaus gyvybės atėmimo pabrėžiama kaltininko neatsargi kaltės forma, taip pat minima prasta kaltininko turtinė padėtis. Tačiau neretai priteisiamos sumos motyvuojamos ir tuo, kad teismas tokias sumas laiko atitinkančiomis nusistovėjusią teismų praktiką šios kategorijos bylose. Manytina, kad teismų praktika, net ir nustačius minėtas aplinkybes, turėtų orientuotis į kiek aukštesnę (mažiausiai 50 tūkst. Lt) priteisiamų sumų už tėvų ar jų pilnamečių vaikų žūtį lygį.

Bylose dėl sutuoktinio žūties, kaip minėta, vyrauja mažesnės priteisiamos sumos nei bylose dėl tėvų ar vaikų mirčių. Išskyrus vieną bylą, kurioje žmonai buvo priteista 192 200 Lt dėl vyro nužudymo, priteisiama 20–60 tūkst. Lt, keletyje bylų – nuo 15 iki 7 tūkst. Lt. Analogišką priteisiamų sumų intervalą (15–60 tūkst.) nurodo ir R. Volodko. Tokiai praktikai nepritarina. Manytina, kad sutuoktinio žūties atveju sumos už neturtinę žalą turėtų būti maksimalaus lygmens, artimos 100 tūkst. Lt.

Gan nemažai bylų teismai priteisė pinigines sumas už neturtinę žalą kitiems artimiesiems – seserims, broliams ar seneliams. Tai leidžia manyti, kad teismai dažniausiai netaiko formalių apribojimų asmenų, galinčių pretenduoti į pinigines sumas už neturtinę žalą, ratui, o patikrina, ar ieškovas realiai palaikė artimus santykius su žuvusiuoju. Išimtis tėra viena byla, kurioje teismas, konstatavęs, kad „nekelia abejonių, kad brolio nužudymas sukėlė seseriai dvasines kančias, ji rūpinosi brolio sveikata, lankė jį ligoninėje“, atmetė jos ieškinį formaliai motyvuodamas tuo, jog byloje nėra „išimtinio“ atvejo, kad kompensacija už dvasines kančias galėtų būti priteisiama seseriai.¹²⁴ Kitoje byloje sesers ieškinys taip pat atmestas, bet toks sprendimas buvo visai pagrįstai motyvuotas tuo, kad sesuo su nužudytuoju broliu nepalaikė artimų santykių.¹²⁵ Kitiems artimiesiems nei tėvai, vaikai ar sutuoktinis priteisiamos sumos, mūsų duomenimis, iš esmės nenusileidžia dėl kitų itin artimų asmenų mirties priteisiamoms sumoms – nuo 100 tūkst. iki 4 tūkst. Lt. (R. Volodko duomenimis, 2005–2009 metais civilinėse bylose buvo priteisiamos kiek mažesnės sumos: 3–50 tūkst. litų). Tai, kad teismai netaiko formalių apribojimų ir nevengia priteisti panašių sumų, kokios priteisiamos ir kitiems artimiesiems, be abejo, yra sveikintinas dalykas.

Lyginant Lietuvos teismų priteisiamas sumas už neturtinę žalą dėl artimojo gyvybės netekimo su Europos Sąjungos valstybių teismų praktika, matyti, kad, skirtingai nuo Lietuvos, užsienio valstybėse tokia neturtinė žala vertinama kur kas mažesnėmis sumomis nei žala, patirta dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo. Pastarosiose

¹²⁴ Vilniaus apygardos teismo sprendimas byloje Nr. 1-282-209/2008 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimu Nr. 1A-172/2009).

¹²⁵ Vilniaus apygardos teismo sprendimas byloje Nr. 1-131/2009 (peržiūrėtas ir paliktas galioti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimu Nr. 1A-355/2009).

bylose, kaip minėta, Lietuvoje yra priteisiamos kur kas mažesnės sumos, o gyvybės atėmimo bylose situacija yra kitokia – priteisiamos analogiškos ar net didesnės sumos nei kitose Europos Sąjungos valstybėse. Antai Danijoje standartine suma dėl tyčinio artimojo nužudymo laikoma 100 000 Danijos kronų (apie 13 000 EUR, apie 45 tūkst. Lt), Švedijoje apie 15 000 EUR (apie 52 tūkst. Lt) atitinkanti suma (nors kartais priteisiama ir keletą kartų didesnės sumos),¹²⁶ Anglijoje apie 16 000 EUR (apie 64 tūkst. Lt.), apie 23 000 EUR Prancūzijoje (apie 79 tūkst. Lt), 27 000 EUR (apie 93 tūkst. Lt) Šveicarijoje. Vokietijoje ir Nyderlanduose artimiesiems pinigines sumas dėl gyvybės atėmimo apskritai nepriteisiamos.¹²⁷

Manytina, kad, atsižvelgiant į didelę artimojo gyvybės atėmimu padaromą neturtinę žalą, nepaisant kitokios teismų praktikos kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse, Lietuvoje priteisiamos sumos, neviršijančios 200 000 Lt, nėra per didelės. Tačiau, kaip minėta, svarstyтина dėl priteistinių sumų didinimo sveikatos sutrikdymo bylose.

6. IŠVADOS

1. Universaliausia ir pagrįščiausia laikytina nuomonė, kad piniginių sumų už neturtinę žalą paskirtis yra teisingumo įvykdymas, pripažįstant nukentėjusiojo teisėto intereso pažeidimo faktą ir išreiškiant jam pagarbą bei užuojautą (norminė - moralinė paskirtis ir funkcija). Kelti žalos atlyginimo tikslą yra iš principo nelogiška, kompensacinė (iš dalies ir prevencinė) funkcija gali būti laikoma nebent antrine, o baudinė prevencinė funkcija nesuderinama su civilinės teisės paskirtimi, kuriai nebūdingi baudiniai elementai.

2. Nesant įstatyme nustatytų orientacinių už neturtinę žalą priteistinių sumų dydžių, jų apskaičiavimo išėities taškas turėtų būti teismų praktikoje analogiškose bylose nusistovėjusi suma. Iš esmės neturėtų būti reikalaujama ieškinyje nurodyti konkretų prašomos priteisti sumos dydį, o nurodytasis neturėtų būti sureikšminamas. Teismai taip pat neturėtų vengti priteisti didesnes, nei ieškinyje nurodyta, sumas, jeigu bylos aplinkybės leidžia spręsti, kad ieškinyje nurodyta suma yra neadekvačiai maža. Tačiau, prieš žengiant tokį žingsnį, turėtų būti sužinoma ieškovo nuomonė ir į ją atsižvelgiama.

3. Priteistinas neturtinės žalos dydis turėtų būti nustatomas kiekvienam ieškovui individualiai. Neturtinės žalos dydis kiekvienam ieškovui turi atitikti įprastai analogiškais aplinkybėmis priteisiamus dydžius neatsižvelgiant į ieškovų skaičių byloje.

4. Visi asmenys, palaikę artimus santykius su žuvusiu asmeniu (gyvenę kartu ir

¹²⁶ Koziol H., Wilcox V. (eds.), 2009, p. 119–122.

¹²⁷ Koch B. A., Koziol H. (eds.), 2004, p. 433–434.

juo rūpinęsi) ir dėl to patyrę neturtinės žalos, turi teisę į pinigines sumas už neturtinę žalą. Ieškovo ratas neturėtų būti ribojamas formaliai. Dėl ieškovo teisės į pinigines sumas už neturtinę žalą turėtų būti nusprendžiama atsižvelgiant į faktinį ieškovą ir žuvusiųjų siejusių santykių pobūdį.

Laikytina, kad nėra pagrindo situoktiniams priteisti mažesnes išmokas nei tėvams ar vaikams analogiškais aplinkybėmis.

5. Priteisiamos sumos turi būti teisingos. Tai reiškia, kad jos turi būti priteisiamos paisant asmenų lygybės, proporcingumo ir protingumo principų ir piniginių sumų už neturtinę žalą paskirties. Iš to išplaukia, kad esminis priteisiamos neturtinės žalos dydžio kriterijus yra kilę padariniai, kurių sunkumas nustatomas pagal sunkaus sužalojimo sukeltus fizinio, psichinio ir socialinio pobūdžio padarinius ir jų švelnėjimo perspektyvą ar vertinant žuvusiojo ir ieškovo buvusio tarpusavio ryšio glaudumą. Taip pat tam tikros reikšmės turi ir fiziškai nukentėjusio asmens kaltės laipsnis.

Kaltininko turtinė padėtis ar kaltininko kaltę bei asmenybę apibūdinančios aplinkybės gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo bylose neturėtų būti pagrindu nors kiek labiau mažinti už neturtinę žalą priteisiamos sumos dydį.

6. Teismų praktikoje priteisiamos sumos, kai sunkiausiai sunkaus sveikatos sutrikdymo atvejais priteisiamos 100 tūkst. nesiekiančios sumos nesant rimtų pagrindų smarkiai mažinti priteistinos neturtinės žalos dydį, atsižvelgiant į santykinę tokios pinigų sumos vertę šių dienų Lietuvoje, laikytinos pernelyg mažomis. Apskritai teismų praktikoje priteisiamų sumų už neturtinę žalą sveikatos sutrikdymų bylose lygis turėtų būti aukštesnis.

7. Didžiausios priteisiamos sumos už neturtinę žalą turėtų būti priteisiamos sunkaus sveikatos sutrikdymo bylose, kuriose nukentėjusysis tampa visiškai neįgalus. Jos turėtų siekti 100 tūkst. Lt ir daugiau, galbūt netgi gerokai.

8. Atsižvelgiant į didelę artimojo gyvybės atėmimu padaromą neturtinę žalą, Lietuvoje priteisiamos sumos, siekiančios iki 100 000 Lt ir kiek daugiau, nėra per didelės.

LITERATŪRA

I. Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014, su vėlesniais pakeitimais.
2. Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo“ // Valstybės žinios, 2000-12-08, Nr. 105-3318.
3. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“ // Valstybės žinios, 2006-08-24, Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.
4. Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl teismų precedentų ir teismo nutarties kreiptis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą apskundimo“ // Valstybės žinios, 2007-10-27, Nr. 111-4549.
5. Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas „Dėl prekių ženklų įstatymo“ // Valstybės žinios, 2009-04-02, Nr. 36-1390.
6. Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo išmokų už neturtinę žalą“ // Valstybės žinios, 2010-02-06, Nr. 16-758.
7. Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl asmenų, patyrusių žalą dėl genocido, teisės reikalauti iš šių nusikaltimą padariusių fizinių asmenų ją atlyginti“ // Valstybės žinios, 2010-12-02, Nr. 141-7217.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, su vėlesniais pakeitimais.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2263, su vėlesniais pakeitimais.
10. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 61-2340, su vėlesniais pakeitimais.

II. Užsienio valstybių teisės aktai

11. Vokietijos Federacijos Konstitucija, Grundgesetz (GG), prieiga per internetą: <<http://www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html>>.
12. Vokietijos Federacijos civilinis kodeksas, Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/BGB/253.html>>.
13. Vokietijos Federacijos civilinio proceso kodeksas, Zivilprozessordnung (ZPO), prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/ZPO>>.

III. Lietuvos Respublikos teismų praktika (kuri nenurodyta prieduose)

14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-371/2003.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-511/2004.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-7-255/2005.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-394/2006.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-396/2008.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K-3-398/2008.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-289/2009.

IV. Mokslinės ir praktinės rekomendacijos, komentarai

21. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Ats. red. *Goda G.*, Vilnius: TIC, 2003.
22. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. 1-6 kn. Ats. red. *Mikelėnas V.*, Vilnius: Justitia, 2001–2003.
23. Principles of European tort law: text and commentary // European Group on Tort Law; European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2005. Prieiga per internetą: <<http://civil.udg.es/tort/principles>>.
24. Council of Europe. Compensation for Physical Injury of Death. (1975). Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/document-library/default.asp?urlwcd=https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=661637>>.
25. Res (75)7E 14 March 1975 on compensation for physical injury or death Explanatory Memorandum. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1390306&SecMode=1&DocId=1490834&Usage=2>>.
26. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29.

V. Mokslinės publikacijos

27. *Alpa G., Coester M., Markesinis B., Ullstein A.* Compensation for personal injury in English, German and Italian law: a comparative outline. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
28. *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008.

29. Koch B. A., Koziol H. (eds.) Compensation for personal injury in a comparative perspective/ European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2004.
30. Koziol H., Wilcox V. (ed.), with contributions by Askeland B. et al. Punitive damages: common law and civil law perspectives / European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2009.
31. Meiženytė L. Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą kito asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo atveju, reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga // Teisės problemos. 2011/2 (72).
32. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas. Vilnius: Justitia, 1998.
33. Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame Civiliniame kodekse // Jurisprudencija, 2002, 28(20), p. 119–123.
34. Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. Vilnius: Registrų centras, 2010.
35. Volodko R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus // Verslo ir teisės aktualijos. 2009. t. 3.

VI. Kiti šaltiniai

36. Lietuvos statistikos departamento informacija. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/>>.
37. <<http://www.butaivilniuje.info/preliminarus-2011-m-antrojo-ketvircio-busto-kainu-indeksas/>>.
38. <<http://www.kalejimudepartmentas.lt>>.
39. Social Readjustment Rating Scale. Prieiga per internetą: <<http://www.uccs.umn.edu/oldsite/lasc/handouts/socialreadjustment.html>> ;
40. Holmes and Rahe stress scale. Prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Holmes_and_Rahe_stress_scale>;
41. What causes stress – A list of life’s most stressful events. Prieiga per internetą: <<http://www.health-cures.com/stress/what-causes-stress/>>.

Dr. Skirmantas BIKELIS
Law Institute of Lithuania

NON-PECUNIARY DAMAGES IN CRIMINAL CASES FOR PERSONAL INJURIES AND DEATH

Summary

The study focuses on the problem of fair levels of awards for personal injury and loss of relative's life. Though it seems that "objective" and universal definition of fair levels of awards does not exist, the attempt to formulate guidelines for motivation for decisions to award proper (fair) levels of damages as well as recommendations of referential levels was made. In order to fulfill the objectives of the study several consistent steps had to be taken.

Firstly deep consideration of fundamentals – the purpose - of non-pecuniary damages had to be made. Secondly, on the basis of analysis of the purpose of non-pecuniary damages altogether with legal principles of equality and proportionality, main criteria of awards were defined. Finally approximate typical (standard) levels (starting points) for non-pecuniary damage have been set. It must be admitted that the latter issue is of inevitably conventional nature and it makes huge difficulties to make any argument-based convictions on this matter. Standard levels and criteria of fair awards together with some specific methodological issues of calculation, makes a set of "tools" for making judicial decisions on the non-pecuniary damages.

It was concluded in this study that primary idea of non-pecuniary damages is neither restoration of victim to the pre-tort position nor compensation for suffered losses. It is impossible or not always possible to reach these goals. Non-pecuniary damages are aimed at expression of respect to victim's dignity and providing solace to victim of a tort. There should be no formal restrictions regarding scope of relatives who would be entitled to claim for non-pecuniary damages. All persons who had had close relationship with a victim and therefore suffered hurt should be awarded non-pecuniary damages and those who had not maintained close relationship should not. The sum of damages should be defined individually for every plaintiff with regard to the hurt he/she had suffered and only in exceptional cases – with respect to the financial situation of the defendant. The courts should take the sum which is provided in the claim of plaintiff neither as starting point nor as the maximum level for award for non-pecuniary damage. Analysis of recent judicial practice in Lithuania revealed great diversity of levels of non-pecuniary damages for injury. Moreover the levels are usually relatively (too) low.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2011 m. lapkričio 3 d.